

TISAK TOTALITARNE KOMUNISTIČKE VLASTI U HRVATSKOJ U PRIPREMI MONTIRANOGA PROCESA ZAGREBAČKOM NADBISKUPU ALOJZIJU STEPINCU (1946.)

Berislav JANDRIĆ, Zagreb

Komunistička (totalitarna) vlast u bivšoj socijalističkoj Jugoslaviji smatrala je potrebnim u sukobu s Katoličkom crkvom pripremiti i pridobiti javno mnijenje uoči početka suđenja zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu. Manipulacija javnim mnijenjem bila je prvi korak u tom procesu. Pridobivanje javnosti protiv Katoličke crkve i nadbiskupa bila je osnovna zadaća tiska. Veliki broj napisa u Vjesniku, najtiražnijem i najčitanijem zagrebačkom dnevniku, i Borbi, organu Komunističke partije Jugoslavije, imali su zadaću da osiguraju podršku »narodnih masa« za predstojeće suđenje prvom čovjeku Katoličke crkve u Hrvatskoj, koji se trebao osuditi na smrt ili dugogodišnji zatvor. I prije započetog sudskog procesa tisak je nadbiskupa Stepinca proglasio krivim. Autor je na temelju raščlambe novinskih izvješća to i zorno prikazao.

I.

Dnevni list, tiskovina koja izlazi u velikom broju primjeraka, predstavlja sekundarni izvor za istraživanje i rekonstrukciju povijesnih događaja. Tisak izvješćuje i prenosi određene poruke građanstvu i može oblikovati javno mnijenje. Kako su javni mediji u totalitarnim sustavima u rukama vladajuće stranke, što je bio slučaj i u bivšoj državi, oni nisu bili slobodni niti su mogli samostalno objavljivati i izražavati javno mnijenje. Zadaća takvih medija, posebno u razdoblju od 1945. do 1952., bila je promocija partijskih ideja. Mediji su bili nesamostalni, kontrolirani i prisiljeni objavljivati informacije i tumačenja koja im je naredio partijsko-državni vrh, odnosno Odjeljenje za agitaciju i propagandu (Agitprop) Centralnog komiteta (CK) Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i CK Komunističke partije Hrvatske (KPH). Agitprop je djelovao strogo hijerarhijski i centralizirano, »brinući« se o »slici« cjelokupnoga društvenog života države. Kao institucija bio je na vrhu sustava informiranja i davao je osnovne ideološke i političke smjernice, a u nizu slučajeva bio je i vrhovni arbitar. Općepoznato je »da partija, odnosno njezina rukovodeća jezgra, odnosno njezin vrhovni vođa, jedini raspoložu sredstvima odlučivanja i prisile

te sredstvima informiranja i propagande«.¹ U naznačenom vremenu njegova djelatnost bila je usmjerena na »uspostavu i kontrolu centraliziranoga sustava informiranja«.² Veza između viših i nižih organizacija bila je čvrsta, hijerarhijski ustrojena, a komunikacija među njima provodila se putem »direktiva«. Najvažniji sektor Agitpropa bio je »sektor za štampu«³, koji je djelovalo u svim republikama bivše jugoslavenske države i bio vrhovni »cenzor«, određujući što ne može biti objavljeno zbog državne tajne ili političke osjetljivosti.⁴ »Rukovodilac za štampu i agitaciju (...) bdio je da politički i drugi stavovi u štampi ne odstupe od pravilne partijske linije, te da se direktive centralne štampe i primjenjuju i pravilno protumače. (...) određuje kakvi članci treba da uđu u štampu i o čemu treba pisati, što treba naglasiti. (...) Osim potpune kontrole svega što izlazi iz tiska, postoji i konkretan zahtjev što i kako pisati.«⁵ Naime, Partija, odnosno Agitprop, koji je kontrolirao tisak i diktirao većinu poruka, čak i naslova, koji su objavljivani u novinama, ocjenjivao je negativno, »suho registriranje događaja« kao i »tzv. objektivizam«, smatrao je da takav pristup nije na liniji Partije. Uvodne novinske tekstove obično su pisali istaknuti političari, a njihova je uloga najčešće bila direktivna. Zapravo državno-partijski vrh bio je kreator i autor svih važnih političkih odluka, a sam predsjednik Josip Broz Tito imao je odlučujuću riječ, tj. »bio je oštar i tvrd protiv svakog opozicijskog djelovanja«.⁶ Komunistička partija Jugoslavije, strogo centralizirana, kreirala je i kontrolirala kako političku strategiju tako i svakodnevicu, od kulturne i socijalne politike i ekonomije do gospodarstva, a posebno sudstvo, policiju (miliciju) i Jugoslavensku narodnu armiju. Sve je bilo u »rukama« i pod kontrolom partijskog vrha ili Politbiroa CK KPJ. »Mobilizacija masa«, u političke svrhe uspostavljena putem novina i ostalih medija, bila je osnovna zadaća javnoga tiska, u naznačenom razdoblju. Uspostavom cjelokupne kontrole nad svim medijima u državi, javno se mnijenje građana, masa⁷ željelo oblikovati u skladu s totalitarističkom ideologijom KPJ.⁸ Javnost, javno mnijenje, novine, itd. – »dio su propagandno-agitacijskog 'pogona' u kojem se 'mase' tek 'školuju' za novo društvo«.⁹ Stoga se možemo složiti s onim povjesničarima koji smatraju da je komunistička/totalitaristička vlast veliku važnost pridavala javnom mnijenju, ne zanemariivši ga ni u jednom trenutku, a paralizirajući, odnosno neutralizirajući ga kad nije bilo na liniji ostvarivanja njezinih ideja. Stoga nije ništa neobično

¹ Claude LEFORT, *Prijepor o komunizmu*, Zagreb, 2000., 11.

² Katarina SPEHNJAK, »Uloga novina u oblikovanju javnog mnijenja u Hrvatskoj 1945.–1952.«, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje *ČSP*), 2–3/1993., 165.

³ U naznačenom razdoblju rukovoditelj »Sektora za štampu« Agitpropa u Hrvatskoj bio je Ivo Sarajčić, kandidat za člana CK KPH, izabran na Drugom kongresu KPH.

⁴ U prvim godinama nakon rata državnom tajnom smatrani su »podaci o uspjesima i rezultatima žetve« i nisu smjeli biti objavljivani u novinama.

⁵ Zlata KNEZOVIC, »Obilježja boljševizacije hrvatske kulture (1945.–1947.)«, *ČSP*, 1/1992., 106.

⁶ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 227.

⁷ Gvozden FLEGO, »Dubinska psihologija masa, politika«, *Treći program hrvatskog radija*, Zagreb, 1992., br. 35/5.

⁸ »Crkva za dostojanstvo čovjeka protiv totalitarizma XX. stoljeća«, *Obnovljeni život* (dalje: *OŽ*), 1–2, Zagreb, 1996.; Raymond ARON, *Demokracija i totalitarizam*, Zagreb, 1996.; Hannah ARENDT, *Totalitarizam*, Zagreb, 1998.

⁹ K. SPEHNJAK, *nav. dj.*, 169.

što je KPJ/KPH, poučena iskustvom Svesavezne komunističke partije – boljševika – (SKP /b/), zatirala sve što je »moglo izmaknuti kontroli partije, svaku udrugu koja je bila znakom neovisne inicijative, svaki odnos, svaku komunikaciju čiji bi učinci bili nepredvidivi. (...) jer nema ničeg opasnijeg od slobodnog protoka javne riječi.«¹⁰ Komunistička ideja u Hrvatskoj, za razliku od drugih jugoslavenskih republika, nije uhvatila dubok korijen u stvarnosti,¹¹ budući da je jedna od odrednica po kojem Hrvati određuju svoju duhovnu pripadnost vrlo duge tradicije. Riječ je o katoličkoj vjeri.

II.

Novine, kao tiskovni medij, osim tekstova služe se fotografijama i karikaturama. Vizualizaciju događaja iz prošlosti najbolje predstavlja fotografija, preciznije, dokumentarna fotografija. Karikatura kao likovni izraz namjerno deformira realnost i njome se uglavnom pokazuju slabosti, mane i deformacije i pojedinca i društva, a također su neiscrpn izvor ismijavanja, izvrgavanja ruglu i pogrđama. Novine su imale zadaću u naznačenom vremenu upoznati javnost (građane) s onima pojedincima, grupama i ustanovama koji nisu bili zadovoljni, te su pružali otpor novoj vlasti. One su objavljivale imena i prezimena pojedinaca koji su osuđeni na stroge i dugogodišnje kazne, prisilni rad, oduzimanje imovine, gubitak političkih i građanskih prava, itd., sve u svrhu kompromitiranja onih koji su bili protiv politike nove, komunističke vlasti. Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, proglašen 23. kolovoza 1945., izazvao je najviše nesuglasica. Pod »udar« Zakona o agrarnoj reformi došli su veliki poljoprivredni posjedi, bogati seljaci »kulaci«, a najviše crkvena imanja. Agrarna je reforma od Crkve oduzela »sva zemljišta sa svim gospodarskim alatom bez ikakve odštete, kao da ih je Crkva stekla krađom. Onaj minimalni dio zemlje, koji se Crkvi ostavlja, ne će ni izdaleka biti dostatan da se njima uzdržavaju sjemeništa, središnji biskupski uredi, stolne crkve, župske crkve i tolike druge crkve, pa središnje biskupsko svećenstvo. Takvom se agrarnom reformom onemogućuje redovno vršenje crkvenog života.«¹² Katolička crkva bila je ozbiljno povrijeđena tim postupkom nove vlasti. Oduzeto je sve iznad 20 – 25, odnosno 35 ha zemljišta.¹³ Tako dobiveni zemljišnji fond veličine 1,566.000 ha nova vlast je, radi pridobivanja simpatija i glasova »masa«, dodje-

¹⁰ C. LEFORT, *nav. dj.*, 56.

¹¹ Potkraj 1945. KPH imala je 47.205 članova: Hrvata 30.634 ili 65,0%, Srba 14.509 ili 30,7% i ostalih narodnosti 2.062 ili 4,3%. Potkraj 1946. broj članova Partije Hrvatske bio je 58.441 član: Hrvata 39.560 ili 67,7%, Srba 16.438 ili 28,1% i ostalih 2.443 ili 4,2%. (Berislav JANDRIĆ, *Komunistička partija Hrvatske 1945. – 1952. Organizacija, uloga, djelovanje. Disertacija*, Zagreb, 1995., 90).

¹² *Proces Alojziju Stepincu – Dokumenti*, (priredili: Marina ŠTAMBUK-ŠKALIĆ, Josip KOLANOVIĆ, Stjepan RAZUM), *Croatica christiana* (dalje: *Proces A. Stepincu*), svezak XIII., Zagreb, 1997., 282.

¹³ Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je, na neki način, nadogradnja na Odluku Zemaljske komisije ZAVNOH-a za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača okružnim komisijama o popisu neprijateljske imovine i pokretanje sudskog postupka radi konfiskacije od 5. ožujka 1945. kao i Uputstva iste komisije od 19. ožujka iste godine, koje se nadopunjuje privremenim prijelazom »neprijateljske imovine pod upravu i nadzor Državne uprave narodnih dobara«, što je kasnije vidljivo u procesu protiv Stepinca. Agrarna reforma bila je samo »civilizirani« model vlasti da se Crkvu kazni i »dovede u red«, budući da ona nije mogla biti kolektivni »krivac« i kao institucija doći pod udar naznačene Odluke ZAVNOH-a. (ZAVNOH, *Zbornik dokumenata*, Zagreb, 1985., 284, 358).

ljivala siromašnim seljacima i bezemljašima, kao i državnim poljoprivrednim dobrima, zadrugama. Država je tim zakonom u jednom trenutku oduzela od vjerskih zajednica 85 % njihovih imanja.¹⁴ Da bi se nekako opravdalo to oduzimanje crkvenih posjeda, nastojalo ih se u dnevnom tisku prikazati »kao slabo obrađene i zapuštene« zemljišne površine.¹⁵ Uporište toj odluci ozakonjeno je člankom 19. Ustava FNRJ, koji kaže da »zemlja pripada onima koji je obrađuju«, odnosno (...) »koliko zemlje može imati ustanova i lice koje nije zemljoradnik«, ili »Ne može biti velikih zemljišnih poseda u privatnim rukama ni po kome osnovu.«¹⁶ Istodobno je nadbiskup Stepinac uputio J. Brozu memorandum u vezi s konfiskacijom crkvenih posjeda.¹⁷ Poslije toga uslijedili su prosvjedni brzojavi adresirani na J. Broza i predsjedništvo Privremene narodne skupštine Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) u Beograd u vezi s predloženim Zakonom o agrarnoj reformi.¹⁸ Dana 1. rujna 1945. J. Broz odgovorio je Stepincu tvrdeći da se crkveno zemljište ne može izuzeti iz agrarne reforme. Vrlo velikom teškoćom u agrarnim odnosima (prilikom provođenja agrarne reforme) »činilo se shvaćanje Katoličke crkve da državna vlast nesmije jednostrano oduzimati crkvenu zemlju, te da je za takve postupke prijeko potreban pristanak Svete Stolice.«¹⁹ Uz Katoličku i Srpska pravoslavna crkva napala je agrarnu reformu.²⁰ Nesuglasica je bilo sve više, a sam predsjednik vlade V. Bakarić »optužio je javno Katoličku crkvu da ne želi sporazum s državom te da podržava staru tendenciju u kojoj se biskupi prikazuju kao politički predstavnici naroda.«²¹ Zapravo, otvoreni sukob državnih, tj. komunističkih funkcionera i klera započeo je onim časom kada je privremena vlada DFJ »u svibnju 1945. obavijestila Nadbiskupski stol u Zagrebu da će se nastava vjeronauka u školama²² predavati

¹⁴ Dušan BILANDŽIĆ, *nav. dj.*, 256.

¹⁵ *Proces A. Stepincu*, 282.

¹⁶ *Ustav FNRJ – Ustavni zakon od 13. siječnja 1953. sa svim izmenama i dopunama – Ustav od 31. siječnja 1946. (odredbe koje nisu ukinute) – Ustavna načela o sudovima. Peto izdanje, Beograd, 1960.*, 58.

¹⁷ Na Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji imale su primjedbe sve vjerske zajednice.

¹⁸ Marijan MATICKA, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945. do 1948.*, Zagreb, 1990., 91.

¹⁹ *Isto.*

²⁰ Državne vlasti nisu obje ove vjerske zajednice jednako tretirale. Oblikom različitog tretiranja Katoličke i Pravoslavne crkve može se smatrati i različit način oporezivanja u Hrvatskoj i Srbiji. »Dok je odlukom vlasti u Srbiji Pravoslavna crkva bila oslobođena poreza na dohodak, vlasti u Hrvatskoj odbile su donjeti takvu odluku držeći da Rimokatolička crkva u Hrvatskoj darovima iz inozemstva dolazi do velikih materijalnih sredstava što snaži njezin politički položaj«. (Prema: Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Problem legitimiteta političkog sustava u Hrvatskoj nakon 1945.«, *ČSP*, 3/1992., 185).

²¹ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Vrijeme političke represije: 'veliki sudski procesi' u Hrvatskoj 1945. – 1948.«, *ČSP*, 1/1993., 12.

²² Generalni sekretar KPJ J. Broz osudio je naredbu ZAVNOH-a »da se u školske programe na teritoriju partizanske Hrvatske uvede i katekizam« (prema: Ivo BANAC, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb, 1990., 101). Također je dao nalog Edvardu Kardelju, članu Politburoa CK KPJ, da »odmah otputuje za Hrvatsku, gdje 'prave neverovatne gluposti' u vezi uvođenja veronauka kao obaveznog predmeta u školama na oslobođenoj teritoriji« za što je odgovoran A. Hebrang kao politički sekretar CK KPH (prema: Dušan ŽIVKOVIĆ, *Hronologija radničkog pokreta i SKJ*, 1919. – 1979., Beograd, 1980., sv. 2, 300).

Najveći grijeh Hebrangov bio je, po Kardeljevu mišljenju, nacionalizam. »Sumnjam da bih pretjerao ako kažem da Andrija ne voli Srbe i Slovence, i da smatra Jugoslaviju više manje kao 'nužno zlo'. (...) Hebrang se loše ponaša prema Srbima. (...) a također mu se prigovaralo da rukovodstvo hrvatske KP ignorira CK KPJ. (...) mi smatramo za neophodno da se Andriju skine sa položaja sekretara CK KPH i da se na mesto njega pošalje tamo Bakarić« (prema: I. BANAC, *nav. dj.*, 101/102).

samo fakultativno».²³ Katolička je crkva pitanje vjerske nastave u školama držala krucijalnim problemom. Uskoro su se zaredali, jedan za drugim, makijavelistički potezi komunističkih vlasti da se oslabi materijalni položaj Katoličke crkve. Raznim odlukama lokalnih vlasti u Hrvatskoj, Crkva je ostajala bez svoje imovine (zgrada), a ponegdje su seljaci, potaknuti od komunista, otuđivali crkvena zemljišta.

III.

Dok je *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji* imao ponajprije zadaću da »urazumi« i signalizira Katoličkoj crkvi da mora pristati na suradnju s novom vlašću, *Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države*, od 25. kolovoza 1945., išao je korak dalje i omogućio legalnu konfiskaciju imovine svih koji su »suradivali s talijanskim i njemačkim okupatorom tijekom rata« kao i onima »za suradnju s ustaškim režimom Nezavisne države Hrvatske«. S jedne je strane Zakonom o agrarnoj reformi Crkva maksimalno osiromašena i stavljena u položaj nemogućnosti obnašanja svoje zadaće, a s druge je Zakon o krivičnim djelima omogućio sudske progone. Međutim ni jedan zakon nije mogao slomiti Katoličku crkvu. Ona je, iako u ograničenim uvjetima djelovanja i s oslabljenim gospodarskim potencijalom, uporno nastavila djelovati.

Svi koji su bili protiv političkih smjernica komunističke vlasti došli su pod udar Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države.²⁴ Stav je komunističkog režima bio da »reakcionarni elementi« pomoću Crkve čine pritisak na narod da ne surađuje s novom vlašću. Takav stav Crkve bio je izravno suprotan liniji i utjecaju KPJ i KPH. Prema članku 13., stavak 2. naznačenog zakona, pod udar su došli mnogi »teroristi« i »terorističke grupe«, čiji je cilj bio rušenje postojećega totalitarističkog režima. Mnogi pojedinci iz crkvenih krugova, pisao je tadašnji vladin tisak, pružali su pomoć poraženoj domaćoj buržoaziji, ostacima snaga u zemlji neprijateljski raspoloženih prema KP i povezivali se sa stranim organizacijama – »krugovima« sa Zapada, kojima je cilj bio »rušenje Nove Jugoslavije«. Neposredno nakon završetka rata u novinama je zabilježen manji broj suđenja »protu-državnim elementima«, no tijekom 1946. i 1947. broj suđenja je bio intenzivniji, a sudilo se svima. Najviše je pod udar naznačenog Zakona došlo katoličko svećenstvo. Glavnim nositeljem religijske svijesti smatrane su vjerske zajednice,²⁵ odnosno njihov institucionalizirani oblik – svećenička hijerarhija. U Hrvatskoj je kratko vrijeme nakon oslobođenja prevladavao vrlo negativan stav prema Katoličkoj crkvi, neovisno o tome što je dio katoličkog svećenstva aktivno sudjelovao u antifašističkoj borbi i što su mnogi pri tome

²³ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Problem legitimiteta«, 181.

²⁴ Zbog zabranjene trgovine, nabijanja cijena (nerealno podizanje cijena), šverca, skrivanja robe, trgovine devizama, dragocjenostima itd., mogla se izreći dugogodišnja zatvorska i smrtna kazna, kao i konfiskacija imovine. U većini slučajeva, osim ekonomskih obilježja, naznačena djela, promatrana su i tretirana kao političko neslaganje i sukob s novom vlašću, te su strogo kažnjavana.

²⁵ Nakon što su komunističke vlasti dopisom (povjerljivo br. 88/45.), od 23. srpnja 1945., zatražile popis članova vjerskih zajednica, nadbiskup Stepinac je dva dana kasnije (25. srpnja 1945.) »rasпустиo sva vjerska i vjersko kulturna društva u nadbiskupiji zagrebačkoj osim Karitasa«. (HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310, Opći spisi, 1945., br. 16 – 800).

ubijeni od profašističkih snaga.²⁶ Naime u zemljama »narodne demokracije«, kojoj je pripadala i bivša država Jugoslavija, nakon rata pokretali su se mnogi montirani politički procesi kojima nije bio cilj kažnjavanje ratnih zločinaca, nego obračun i eliminiranje protivnika i neistomišljenika. Na tim procesima optužbe su bile temeljene na falsificiranim dokazima, a cilj im je bio potvrditi državnu optužbu – krivnju, a ne činjenično stanje, materijalnu istinu ili nedužnost. Primjer takvog montiranog slučaja bio je proces nadbiskupu Stepincu, komu se sudilo kao »ratnom zločincu« dosta vremena nakon završetka rata, iako je bio vlastima dostupan cijelo vrijeme.²⁷ Riječ je o osobi koja je po službenoj funkciji bila prisutna na mnogim javnim manifestacijama nove komunističke vlasti. »Da iskoristi Stepinčev ugled pred narodom i pred svijetom pokaže vjersku slobodu (...) Bakarić (je) nadbiskupa Stepinca čak pozvao na svečanu tribinu i stavio ga sebi s desne strane, a slijeve mu je bio sovjetski vojni ataše.«²⁸ Nadbiskup Stepinac, vlč. G. Masucci i biskup J. Lach prisustvovali su vojnoj paradi 27. srpnja 1945. na Trgu bana Jelačića u Zagrebu.²⁹ Dapače, nova, komunistička vlast pokušala je iz vlastitih interesa pronaći zajednički jezik sa Stepincem.

IV.

U ovom tekstu bit će predočen manji izbor napisa iz zagrebačkog dnevnika *Vjesnik*³⁰ i *Borbe*³¹, organa KPJ. Riječ je o novinama koje su za tadašnje vrijeme imale veliku nakladu. Napisi, članci, prilozi, analize, izvješća, intervjui, fotografije i karikature, objavljene na stranicama tih listova, bavili su se glorifikacijom i promicanjem komunističkih ideja za »revolucionarnim preobražajem« društva kao i zatiranjem religije, odnosno rimokatoličke vjere. Naime, određene »boljševičke« snage u CK KPJ/KPH željele su pod svaku cijenu na prostoru nove (bivše) države stvoriti kopiju atavističkog SSSR-a. Već tijekom rata komunisti su zamišljali kako će nakon rata organizirati, zapravo nametnuti društveni sustav po uzoru na SSSR u kojem će Partija imati neograničenu vlast.³² Boljševizacija ju-

²⁶ Igor GRAOVAC, »Sudjelovanje i stradanje katoličkog svećenstva u partizanima 1941. – 1945. godine«, *Dijalog povjesničara – istoričara* (dalje: *Dijalog*), Zagreb, 2000., sv. 2., 537.

²⁷ Franjo ŠANJEK, »Stav Crkve u Hrvata prema totalitarizmima XX. stoljeća«, *OŽ*, 1–2/1996., 147.

²⁸ M. LANDERCY, *Kardinal Stepinac*, Đakovački Selci, 1989., 110.

²⁹ Juraj BATELJA, *Sluga Božji Alojzije Stepinac* »Spomen zbirka iz ostavštine Sluge Božjega Alojzija Stepinca« (dalje: *Sluga Božji*), Zagreb, 1995., 42.

³⁰ Prvi broj *Vjesnika* (*Politički vjesnik*) izišao je 24. lipnja 1940. *Vjesnik – Jedinственe narodnooslobodilačke fronte Hrvatske* izlazi 12. svibnja 1945. u Zagrebu. Od tada do danas izlazi svakodnevno, mijenjajući izdavača, 30. studenoga 1945. mijenja naziv u *Vjesnik – Narodnog fronta Hrvatske*. Najveću nakladu imao je tijekom 1945., kad je svakodnevno izlazio u više od 90.000 primjeraka. (Berislav JANDRIĆ, »Izvori i literatura za proučavanje Komunističke partije Hrvatske – Saveza komunista Hrvatske 1945. – 1978.«, *ČSP* 2/1982., 169.)

³¹ Prvi broj lista *Borba*, organa KPJ – legalni status glasila nije službeno dobila (usp.: Stanislava KOPRIVICA-OŠTRIĆ, »Pedeseta godišnjica Borbe«, *ČSP* 1/1972., 131) tiskan je u Zagrebu 19. veljače 1922.

³² Boljševizacija je bila prisutna u svim segmentima društva. Ustrojstvo vojske i »milicije«, činovi, organizacija sudstva, školstvo, utjecaj u kulturi, sportu, petoljetke, »kult ličnosti«, prvomajske vojne parade itd., bilo je organizirano i rađeno po uzoru na SSSR. Statut KPJ bio je doslovce, po članovima, kopija Statuta SKP(b). Osnovno nadahnuće i molitvenik jugoslavenskih/hrvatskih komunista do 1950. bila je Historija Svesavezne komunističke partije – boljševika /SKP(b)/, bila je to dogma kojoj se moralo vjerovati, a njezino učenje bilo

goslavenske/hrvatske vojske, sudstva³³, kulture, umjetnosti, sporta, odnosno društva u cjelini, provodila se sustavno i organizirano. Mnogi hrvatski intelektualci kao i kulturni djelatnici i partijski rukovodioci/funkcioneri bili su time zatečeni. Umjesto propagiranih i obećanih »sloboda nastupila je stroga cenzura, jak partijski pritisak i od Partije diktiran sadržaj i model«. ³⁴ Takve prosovjetske snage, koje su prevagnule u CK KPJ/KPH, u sklopu su svoga dominantnog položaja u društvu određivale karakter i tokove odnosa između Komunističke partije i Katoličke crkve, prožete napetostima. Nažalost, bio je to veliki korak unazad, jer je došlo do raskida s nacionalnom tradicijom i prošlošću, ali i nacionalnom budućnošću Hrvatske. Međutim, ne smije se zanemariti činjenica da su u »tijeku rata komunisti uspjeli obojati oslobodilačke zahtjeve naroda protuvjerskim, a napose protukatoličkim nijansama. (...) Dolaskom partizanskih snaga predvođenih KP-om u Zagreb, postalo je jasno da protuvjerski, u najmanju ruku protukatolički, elementi dominiraju.«³⁵ Na vrlo uvredljiv i vulgaran način partijski su rukovodioci prikazivali ne samo vjeru i Katoličku crkvu nego i nadbiskupa Stepinca, koji je nazivan »ustašom, koljačem, ratnim zločincem, teroristom«, itd. Njihov je cilj bio priprema i oblikovanje javnog mnijenja za najavljeno suđenje nadbiskupu Stepincu. Širom države novine su započele objavljivati napise i izvješća, često lažna, neargumentirana i izmišljena, s tendencijom izazivanja razдора između vjernika, podjele među samim klerom i poticanja ateizma, svjesnog odricanja od religije i vjerovanja koja iz nje proizlaze. Vodeću ulogu u tome imao je zagrebački *Vjesnik*.³⁶ U toj kampanji, također, vidljivo mjesto zauzimali su humorističko-satirički listovi »Kerempuh« i »Pomet«, donosivši »najogavnije karikature s uvredljivim izrazima i namjerice iskrivljenim činjenicama«. ³⁷ »Kerempuh« je nakon suđenja izdao i posebno izdanje pod nazivom »Lojzekovih 1000 grijeha« (aludirajući na Alojzija Stepinca). Komunističkim rugalicama, kao što je npr. »Fratre, popove, švercere i lopove, nabit ćemo u topove«, ili »pesmama« poput ove: »Imam kapu sa tri roga, mi idemo protiv Boga, al' nećemo protiv Hrista, jer je i on komunista«³⁸ nije bilo kraja. Pjevale su ih skupine mladih SKOJ-evaca (Savez komunističke omladine Jugoslavije) i fanatičkih komunista nastojeći stvoriti ozračje straha. Državno-partijski vrh nikada nije dao, tisku pod svojom kontrolom, suglasnost ili dopustio primjenu načela »audiatur et altera pars«. Stepinac je zbog te nepravde predsjedniku vlade NRH uputio 21. srpnja 1945. predstavku u kojoj konstatira »da su katoličkoj štampi stvarno zatvorena usta«. ³⁹ »Nije dopušteno izlaženje lista zagre-

je obred koji su partijski kadrovi na školovanju izučavali 400 sati (Berislav JANDRIĆ, »Obrazovanje kadrova KPH 1945. – 1949. godine«, *Povijesni prilozi (dalje: PP)*, Zagreb, 9/1990., 240).

³³ Odjel pravosuđa ZAVNOH-a moli da se nabavi stručna literatura o uređenju sudstva u SSSR-u (»sve sudsko zakonodavstvo, teoretski prikaz osnovnih pitanja iz te oblasti, naročito u pogledu uređenja sudstva i pravo zastupništva u SSSR, kao i udžbenike iz svih oblasti sudskog prava, te političke ekonomije, kriminologije i sociologije, izdane u SSSR«) (ZAVNOH, Zagreb, 1985., 83.).

³⁴ Z. KNEZOVIĆ, *nav. dj.*, 101.

³⁵ Jure KRIŠTO, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945. – 1990.*, Zagreb, 1997., 38.

³⁶ U naznačenom razdoblju glavni urednik *Vjesnika* bio je Josip Kirigin.

³⁷ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 525.

³⁸ Vladimir DEDIJER, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Rijeka, 1981., sv. 2., 575.

³⁹ U bivšoj Kraljevini Jugoslaviji prije rata izlazila su 152 različita vjerska lista, čija je mjesečna naklada dosižala do 700.000 primjeraka (prema: Branko PETRANOVIĆ, »Aktivnost rimokatoličkog klera protiv sredi-

bačkih župnika s motivacijom, da nema dovoljno papira. A malo poslije, vojnici su, bez ikakve presude iz podruma 'Narodne tiskare' i moga dvora odvezli vagone papira na račun partijske tiskare 'Naprijed', kao da je partijska tiskara državno poduzeće.⁴⁰ Prema Zakonu o štampi čak ni ispravci krivih navoda koje je uputila Katolička crkva nisu objavljeni.

Povijesna istraživanja dokazala su da je Stepinac bio žrtva totalitarnog režima, a da je »stvarni tužitelj« bila Komunistička partija (KP). Njegova je osuda zapravo bila osuda Katoličke crkve u Hrvatskoj, rimokatoličke vjere i Vatikana, a osuda je donesena puno ranije, prije uhićenja. Nisu je donijeli državni suci, nego Komunistička partija Jugoslavije/ Hrvatske. Uz suradnju naznačenih dnevnih novina, kojima su pripomogle i radioemisijske, režirana je predstava za »široke narodne mase«.⁴¹

V.

Službena ideologija Komunističke partije imala je negativan odnos prema religiji, a osobito prema Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj. KP nedvojbeno je podržavala ateizam. U praksi je bilo vidljivo da se ne »ustručava nametati ateizam kao službenu 'religiju' snagom čitavoga službenog aparata«.⁴² S druge strane, u Katoličkoj crkvi kao i kod hrvatskih vjernika prevladalo je mišljenje da je komunizam »bezbožnički« pokret, koji je KPJ još tijekom Drugog svjetskog rata nastojala svim silama opravdati i braniti. Ateizam nije naišao na pozitivan odjek u redovima partizanskih boraca-vjernika koji su u prvim godinama rata činili većinu borbenog potencijala tadašnje vojske u Hrvatskoj.⁴³ Komunistima je u monopolu vlasti smetala jedino Katolička crkva, koju postojeća vlast nije mogla podvrgnuti svojoj kontroli, kao što je učinila u ostalim segmentima društva. Progon i hajka na »narodne neprijatelje« započeli su odmah nakon rata. »Narodni sudovi«⁴⁴ bili su pod jakim utjecajem Partije, radili su po hitnom postupku, brzo i djelotvorno, bez uobičajenih postupaka (pronalaženje odvjjetnika, kratkoća postupka, svjedoci, itd.), stoga su zatvori bili puni, a najvažnija je krivnja »za kažnjavanje bila 'društvena opasnost počinitelja' tj. ocjena tajne policije, Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN-a), tko je za režim opasan i koga treba ukloniti«.⁴⁵ Presude »Narodnih sudova« nisu bile zasnovane na pravnim propisima zbog velikog pritiska i utjecaja Partije. Po riječima samih političkih rukovodilaca, »prije ulaska u pojedina mjesta i gradove, komunistički su funkcioneri dobivali 'precizne zadatke kako moraju u svakom konkretnom slučaju postupati, kako se vladati prema pučanstvu«.⁴⁶ Ko-

vanja prilika u Jugoslaviji [mart 1945. – septembar 1946.]«, *Istorija XX veka*, ZR, Beograd, 1963., 308. [dalje: B. PETRANOVIĆ, *Aktivnost rimokatoličkog klera*]).

⁴⁰ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 485.

⁴¹ Vinko NIKOLIĆ, *U službi domovine, studije, ogledi, portreti*, Zagreb, 1996.

⁴² J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 36.

⁴³ Od 121.351 borca svih korpusa u Hrvatskoj 30. studenoga 1944. nacionalni sastav bio je: 73.327 ili 60,40 % Hrvata, 34.753 ili 28,64 % Srba, 3.316 ili 2,75 % muslimana, 284 ili 0,25% Židova i 9.671 ili 7,96 % ostale narodnosti (prema: Ivo JELIĆ, *Komunisti i revolucija*, Zagreb, 1977., 199).

⁴⁴ Zakon o uređenju narodnih sudova donešen je 26. kolovoza 1945.

⁴⁵ Lav ZNIDARŠIĆ, *Alojzije Stepinac, O stotoj godišnjici rođenja*, Zagreb, 1998., 68.

⁴⁶ Marko BELINIĆ, *Put kroz život*, Zagreb, 1985., 137.

munisti su se »uvijek ponašali kao ljudi koji sude o svemu (...) povrh toga, eminentna značajka komunista bilo je podvrgavanje nekomunista svome sudu«. ⁴⁷ Ulaskom u Zagreb, »partizanske jedinice imale su uhititi nadbiskupa, ali je to spriječio Andrija Hebrang«. ⁴⁸ Istodobno su neki od partizanskih »vođa« imali želju da nadbiskupa »odmah ubiju, 'ali se tome usprotivio Vladimir Bakarić govoreći, da bi to bila šteta za partizane, jer je narod sav uz Stepinca'«. ⁴⁹ Stradanja su se nastavljala, »do svibnja 1945. komunistički su partizani ubili niz nedužnih Hrvata u Dubrovniku, Imotskom, Šibeniku, Gospiću, Karlovcu, Osijeku i drugdje, ako su držali da bi oni u poraću mogli biti oporba komunističkom sustavu vladavine«. ⁵⁰ Već 11. svibnja 1945., na Jelačić trgu u Zagrebu, »drug Marko Belinić (tada član CK Hrvatske) napao je nadbiskupa Stepinca, tvrdeći 'da Zagreb nije Stepinčev'«. ⁵¹ Ne postoji i »nema Stepinčeve crkve«. ⁵² »Uzalud izdajnička politika Mačeka, Stepinca, (...) Zagreb danas odgovara i Stepincu, odgovara Mačeku, odgovara krvnicima i izdajnicima naših naroda...«. ⁵³ I Vladimir Nazor, predsjednik Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), na istom mjestu napao je Stepinca rekavši »zazvonite i vi, šutljiva kaptolska zvona u ovom času veselja hrvatskog naroda«. ⁵⁴ Na prvom sastanku prosvjetnih radnika održanom 25. svibnja 1945. ponovno je žestoko napadnut nadbiskup Stepinac. Budući da se, kao što je poznato, tijekom rata zalagao za Židove i Srbe, »opravdanje« za ta djela obrazloženo je klevetom da je to radio jer »mu je Židovka bila ljubavnica«. ⁵⁵ Bilo kakav komentar takvoj gluposti bio bi suvišan. Sukob između državno-partijskih i crkvenih vlasti bio je neizbježiv. ⁵⁶ Zajamčena »demokratska prava«, zagarantirana Ustavom FNRJ i NRH, ⁵⁷ u koja je ulazilo i pravo na slobodu vjeroispovijesti, bila su ipak samo deklarativna. ⁵⁸ Nova je vlast svoje građane-vjernike, osobito katolike, smatrala neprijateljima države. Otpor vrhova Katoličke crkve, na čelu s nadbiskupom Stepincem, prema nedemokratskim postupcima nove vla-

⁴⁷ C. LEFORT, *nav. dj.*, 19.

⁴⁸ Vladimir HORVAT, »Nadbiskup Alojzije Stepinac i totalitarni režimi«, *OŽ*, 1–2., Zagreb, 1996., 160.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ Ivo PERIĆ, *Povijest Hrvata*, Zagreb, 1997., 244.

⁵¹ L. ZNIDARŠIĆ, *nav. dj.*, 27.

⁵² Nije poznato tko je prvi upotrijebio sintagmu »Stepinčeva crkva«. Sam Stepinac takvu je misao odlučno odbacivao. *Isto*, 52.

⁵³ *Vjesnik*, 12. svibnja 1945. Zahvaljujem na izuzetnoj susretljivosti gospođi Deši Kolar i ostalima iz Novinsko-dokumentacijskog centra *Vjesnika*.

⁵⁴ *Vjesnik*, 17. svibnja 1945.

⁵⁵ L. ZNIDARŠIĆ, *nav. dj.*, 27.

⁵⁶ B. JANDRIĆ, »Komunistički totalitarizam u sukobu s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj (1945.–1953.)«, *Dijalog*, Zagreb, 2000., sv. 2., 617.

⁵⁷ Ustav FNRJ, usvojen 31. siječnja 1946., članak 25. (usp. Ustav NRH, članak 26.) – sloboda savjesti i vjeroispovijesti, odvojenost Crkve od države, sloboda djelovanja vjerskih zajednica itd.; članak 39. – odvojenost škole od Crkve.

⁵⁸ Položaj vjerskih zajednica u Jugoslaviji (Hrvatskoj), [Ustavni i zakonski propisi], bio je formuliran u dokumentima Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) i Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), a prošireni i precizirani na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, 29. studenoga 1943.

sti, kao i njegovo odbijanje na suradnju s novim poretkom, bio je razlog koji je »primorao« generalnog sekretara KPJ i predsjednika Vlade DFJ J. Broza da protiv njih pokrene represivni državni aparat.⁵⁹ Naime, komunistička je vlast sve činila da se ugled Katoličke crkve umanj i kompromitira u društvu, a širi slojevi »mase« isključe iz crkvenih obreda, koji nisu javno zabranjivani, međutim polaznici koji su im prisustvovali bili su po kratkom postupku isključivani iz javnoga i društvenog života. Međutim, kler »nije mogao, ni ti htio, voditi otvorenu i organiziranu političku borbu protiv vlasti novoga poretka.«⁶⁰ Partija i Crkva vodile su vrlo oštru borbu za utjecaj i pozicije u društvu.⁶¹ Partija za pridobivanje masa i odvratanje pučanstva od religije, tj. njegovo »oslobađanje od misticizma«,⁶² a Crkva za priznavanje i uvažavanje (demarginalizaciju) u društvu i politici, na čemu je inzistirala Partija. Kako taj proces nije naišao na veliko razumijevanje vjernika, skupine članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) i KP poduzimale su akcije »nasilnog uvjeravanja« (fizički napadi i maltretiranja svećenika), ometanja (zabranjivanja) procesija, zatvaranje sjemeništa,⁶³ uništavanje crkvene imovine itd.)⁶⁴, organiziranje raznih sportskih priredaba i sletova, u vrijeme mise ili crkvenih blagdana⁶⁵, kojima je građanstvo, a posebno školska djeca, obvezatno moralo prisustvovati.⁶⁶ Akcije kao »skidanje križeva sa školskih zidova, ukidanje molitve prije početka nastave, oduzimanje bogoštovnih objekata, maltretiranje djece, mladeži i odraslog pučanstva zbog njihove vjere«⁶⁷ bile su znak sukoba u odnosima državnih i crkvenih vlasti. Ipak, organi Partije nisu uvijek odobravali takve oblike »borbe« svoje bojovne omladine protiv vjere, te su pojedinci za teža počinjena djela bili kažnjavani, ali ne suviše visokim partijskim kaznama. U pitanjima religije i manifestacije religijske svijesti KP bila je posebno stroga i prema svojim članovima koji nisu »raskrstili« s religijom. Naravno, bilo je i takvih članova Partije koji su posve nesvjesno izražavali svoj religijski svjetonazor.⁶⁸ Tijekom razmatranja nacрта Ustava u kojem je novo zakonodavstvo donijelo odredbe o civilnom braku, koje su, dakako,

⁵⁹ Zdenko RADELIĆ, »Komunisti, križari i Katolička crkva«, *Dijalog*, Zagreb, 2000., 2., 584.

⁶⁰ D. BILANDŽIĆ, »Komunistička partija Hrvatske u socijalističkoj izgradnji«, *Zbornik, Treći program Radio Zagreba*, Zagreb, 1987., br. 17/5.

⁶¹ B. JANDRIĆ, »Položaj Katoličke crkve u Hrvatskoj u poslijeratnim godinama (1945.–1953.)«, *CCP*, 42/1998., 49.

⁶² K. SPEHNJAK, »Prosvjetno-kulturna politika u Hrvatskoj 1945. – 1948.«, *ČSP*, 1/1993., 94.

⁶³ U povodu oduzimanja i zatvaranja sjemeništa Stepinac je rekao: »Što će nam na koncu sjemeništa u kojima će pravila za odgoj davati komunistički komesari?« (L. ZNIDARŠIĆ, *nav. dj.*, 52).

⁶⁴ K. SPEHNJAK, »Prosvjetno-kulturna politika«, 94.

⁶⁵ Dana 20. prosinca 1945. Predsjedništvo Narodne vlade Hrvatske obavještava Vjersku komisiju: »Prigodom božićnih praznika i Nove godine državni uredi radit će 24. prosinca na Badnji dan do 12 sati, a na Božić 25. i drugi Božića 26. prosinca, državni uredi neće raditi. – Glavni tajnik, dr. Miloš Žanko. HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310. Opći spisi, 1945, br. 801. – 1176. Praznovanje vjerskih blagdana (Božića, Uskrsa, Velike Gospe itd.) država/Partija tolerirala je do 1947. Postupno je to raznim oblicima političkih i socijalnih pritisaka bilo zabranjivano. Vlast je, ukoliko je to bilo ikako moguće, slavljenje vjerskih blagdana vezivala uz datume značajne za stvaranje nove države ili povijesti radničkog pokreta.

⁶⁶ Pod parolom »dok traje obnova, nema odmora« građani su morali »dobrovoljno« godišnje s određenim brojem sati sudjelovati u javnim radovima (gradnji kulturnih domova, igrališta, parkova, puteva, itd.).

⁶⁷ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 38.

⁶⁸ Berislav JANDRIĆ, »Pojave i oblici kažnjavanja članstva Komunističke partije Hrvatske (1945. – 1952.)«, *ČSP*, 1/1992., 135.

bile u suprotnosti s onim Katoličke crkve, Stepinac je te odredbe žestoko kritizirao. Primjedbe su dale i Srpska pravoslavna crkva i Islamska vjerska zajednica.⁶⁹ Primjereno katoličkoj vjerskoj normi, on je zahtijevao da prednost ima crkveni brak, odnosno »da se brak može zaključiti [sklopiti] pred nadležnim crkvenim ili državnim organom, a prema slobodnoj volji lica koja brak zaključuju, a da se svi brakovi moraju registrovati kod državnih nadležstava«. ⁷⁰ Nadalje, i bračni sporovi, primjereno tome, rješavali bi se pred crkvenim, a ne pred »narodnim sudovima«. Ovi prijedlozi nisu usvojeni, jer bi država prepuštanjem bračnih sudskih sporova Crkvi prepustila dio suvereniteta u sudstvu. Naime, vrijedilo bi kanonsko pravo (crkveni brak – crkvena jurisdikcija), civilni brak (porodično pravo – državna jurisdikcija). Ustavno rješenje koje je doneseno – da je samo brak zaključen pred matičarem za državu punovažan, a crkveno vjenčanje samo je vjerski obred, uveliko su kritizirali katolički kler i vjerske organizacije. Zbog »ljevičarske kruto-sti« članovima Partije bilo je zabranjeno prisustvovati crkvenim obredima.⁷¹ Mnogi članovi Partije (partijci), zbog svoje nedovoljne ideološke »izgrađenosti«, nisu shvaćali da ne mogu, prema Statutu KPJ, istodobno biti i vjernici i komunisti. Crkva se također borila za svoje vjernike. Budući da je bila izvan komunističkog dohvata, a njezino djelovanje nije bilo moguće zabraniti kao ni valjano kontrolirati, a još uvijek relativno dobro materijalno zbrinuta, te stoga neovisna, sa školovanim klerom, predstavljala je opasnog protivnika postojećem totalitarnom režimu. Kako se njezino djelovanje nije moglo službeno zabraniti, novi komunistički poredak nije mogao »beskompromisno progoniti Crkvu« zbog toga, što se tako nešto iz međunarodnog razloga nije moglo zamisliti. Katolička crkva ostala je tako jedina autonomna institucija i utočište svima onima koji su došli u sukob s novom vlašću. Poduzete represivne mjere prema dijelovima svećenstva zbog »protudržavnog djelovanja« smatrane su dobrim metodama za smirivanje aktivnosti Crkve protiv poretka, ali se ponajprije očekivalo da će s »društvenim socijalističkim razvojem i ideološkim utjecajem na šire slojeve pučanstva postupno nestajati religioznosti«. ⁷² U tom »raščišćavanju« s religijskom sviješću najoštrij stav zauzet je prema intelektualcima. Smatralo se da je religioznost nespojiva s njihovim obrazovnim nivoom i društvenim položajem. Prema seljacima, članovima KPJ/KPH, pokazivalo se najviše taktičnosti i strpljivosti pri njihovu oslobađanju od teističkog pogleda na svijet i tome odgovarajućeg ponašanja.⁷³

Sukob totalitarne komunističke vlasti s Katoličkom crkvom nije bila posebnost samo Hrvatske, odnosno Jugoslavije. Trend sukoba bio je također prisutan u nekim zemljama Istočne Europe. Uhićenja, sudski procesi i osude visokih crkvenih dostojanstvenika (nadbiskupa i kardinala) na duže ili kraće zatvorske kazne zbile su se osim u Jugoslaviji (Hrvatskoj), u SSSR-u, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Poljskoj i Albaniji. Uz naznačene

⁶⁹ HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310, Opći spisi, 1945., br. 16 – 800.

⁷⁰ B. PETRANOVIĆ, *nav. dj.*, 305.

⁷¹ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Problem legitimiteta«, 190.

⁷² B. JANDRIĆ, »Pojave i oblici«, 148.

⁷³ *Isto.*

države, vjernici rimokatoličke vjere bili su proganjani i šikanirani još u Estoniji, Letoniji, Litvi, Rumunjskoj i Ukrajini.

VI.

Uzroci naglog i snažnog sukoba između Partije i Crkve bili su višeznačni. Njihova »borba imala je i konkretne političke ciljeve s obje strane«. ⁷⁴ Neki od najvažnijih bili su: borba za »narodne mase«, odnosno vjernike, zauzimanje za ljudska prava i pravdu, obrana obespravljenih, ugroženost od opasnog i nezavisnog protivnika, strogo centraliziranog i nadnacionalnog. Nadalje, nemogućnost zabranjivanja ili ograničavanja rada svećenicima i visokim crkvenim dostojanstvenicima, koji su bili izvan kontrole Partije, a pod ingerencijom Svete Stolice. Također nije zanemarivo bilo i međunarodno mišljenje. Ipak, najveći problem totalitarističke vlasti bio je u tome što je »Katolička crkva stala u obranu nacionalnih vrednota kao nečega što je bitno dio hrvatskog čovjeka«. ⁷⁵ Nerealna ideja komunističke o stvaranju »narodne [Hrvatske] Crkve«, uz napomenu da bi Katolička crkva trebala biti »više nacionalna i samostalnija« i više se »prilagoditi naciji«, a time i većem utjecaju Partije, kao i težnja za odvajanjem Katoličke crkve u Hrvatskoj od Vatikana, ostale su bez uspjeha. ⁷⁶ Pače, te je »zahtjeve« Katolička crkva držala nerealnima i neozbiljnima. Uvođenje marksističkog obrazovanja u škole, ograničenje vjeronauka samo na osnovne škole (fakultativno), ⁷⁷ agrarna reforma, neprestano diskreditiranje Katoličke crkve i na kraju pritvaranje nadbiskupa Stepinca 17. svibnja 1945. bili su nagovještaj nadolazećeg sukoba. Iako je znao da se nadbiskup Stepinac nalazi u pritvoru, došavši u Zagreb Josip Broz Tito je preko Svetozara Rittiga, ministra za vjerska pitanja u Vladi NRH, izrazio želju da se sastane s najvišim predstavnicima rimokatoličkog klera. Sastanak je održan 2. lipnja 1945., a svećeničku delegaciju predvodio je Salis-Seewis ⁷⁸, generalni vikar zagrebačke nadbiskupije, koji je na početku sastanka rekao da svećenstvo s »puno tjeskobe« očekuje povratak nadbiskupa Stepinca, jer je »on jedini koji može govoriti u ime Crkve«. ⁷⁹ Saslušavši nedaće Katoličke crkve u Hrvatskoj, J. Broz je rekao: »Gospodo! ja sam radostan, što vidim, da vi svećenici Hrvatske imate puno shvaćanje za sadašnje zbivanje i da pokazujete želju, da sarađujete s novom jugoslavenskom saveznom vladom i s federalnom vladom Hrvatske. (...) Ja bih htio, da mi postavite pitanja, koja vas sada moguće tišće, možda postoji kod vas nejasnoća. Možda postoje i kod vas neke nejasnosti u pogledu per-

⁷⁴ D. BILANDŽIĆ, *nav. dj.*, 254.

⁷⁵ J. KRIŠTO, *nav. dj.*, 34.

⁷⁶ Prema navodima Theodora Dragouna (Teodor Dragun), Broz je rekao: »Ja nisam protiv Katoličke crkve; ja želim da odnosi između Crkve i države budu dobri. Ali Katolička crkva treba biti nacionalna, tj. nezavisna od Rima.« U Titovim sabranim djelima ne postoji dokument koji bi upućivao na takav stav (prema: I. CVITKOVIĆ, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, Sarajevo, 1986., 267).

⁷⁷ K. SPEHNJAK, »Problemi vjeronauka u školama«, *Dijalog*, 601.

⁷⁸ U svećeničkoj delegaciji bili su još: pomoćni zagrebački biskup Josip Lach te kanonici Nikola Borić, Stjepan Bakšić, Nikola Kolarek, Pavao Lončar, redovnici Grimm i Belić, te dominikanski i franjevački provincijali. S. Rittig također je bio prisutan.

⁷⁹ S. ALEXANDER, *Trostruki mit, Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca (dalje: Trostruki mit)*, Zagreb, 1990., 87.

spektive.«⁸⁰ Na završetku sastanka J. Broz je obećao da će »spriječiti zloporabe« te da se »ništa iz područja religije neće rješavati dekretima«.⁸¹ Ključno pitanje bilo je pitanje reguliranja odnosa Jugoslavije i Svete Stolicе. Predstavnici Katoličke crkve nisu mogli ni željeli u sređivanju odnosa iz pregovora isključiti Vatikan, što su rukovodioci države i Partije oštro osudili, iako je nesređenost u međusobnim odnosima bila više nego očita.⁸² Stanje se svakodnevno pogoršavalo, a umjesto određenih pomaka u međusobnim odnosima, sredstva javnog informiranja, po direktivi Agitpropa, točnije »Sektora za štampu«, sve žešće su napadala Katoličku crkvu, svećenike, a najoštrije i najvulgarnije nadbiskupa Stepinca. U situaciji bez izlaza, budući da su »oko 15 puta – pismenim putem nastojali upoznati mjerodavne vlasti s gledištem Katoličke Crkve«⁸³, odnosno s neriješenim akutnim problemima, Biskupska konferencija Jugoslavije⁸⁴, pod predsjedanjem nadbiskupa Stepinca, održana u Zagrebu od 17. do 22. rujna 1945., obratila se 20. rujna svojim vjernicima Pastirskim pismom⁸⁵:

»U ime vječne pravde mi dižemo svoj glas pred svima vama, predragi vjernici, na obranu nepravilno osuđenih svećenika. Ali ne samo njih, nego i drugih tisuća i tisuća, vaših sinova i vaše braće, koji su osuđeni na smrt, a da nisu mogli dati svoje obrane, kako je dozvo-

⁸⁰ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 462.

⁸¹ Stella ALEXANDER, *Trostruki mit*, 88.

⁸² Nesređenost poslijeratnih prilika biskupi su vidjeli u: »ostavljanju neriješenih spornih pitanja između Crkve i Države, brojnim osudama tolikih nevinih i bez mogućnosti obrane na smrt osuđenih svećenika, obustavi katoličke štampe, onemogućenju upotrebe sjemeništa, najavljenom ukidanju, privatnih katoličkih srednjih škola, zatvaranju najvećeg dijela crkvenih internata, načinu obučavanja vjeronauka u srednjim školama, sprječavanju vršenja vjerskih dužnosti, obvezatnosti civilnog braka, postavljanju povjerenika nad 'Karitas', načinu provođanja agrarne reforme prema Crkvi, pravljenju neprilika ženskim redovima, postupku s nekim grobovima, postupku u logorima, širenju materijalističkog i bezbožničkog duha« (prema: *Proces A. Stepincu*, 212–213).

⁸³ *Proces A. Stepincu*, 215.

⁸⁴ Biskupska konferencija hrvatskih biskupa održana je 24. ožujka 1945. u Zagrebu. Prisustvovali su: osim predsjednika A. Stepinca, sarajevski nadbiskup Ivan Šarić, banjalučki biskup fra Radoslav Garić, đakovački biskup Antun Akšamović i križevački vladika Janko Šimrak. Tim pismom, poslanicom: »Biskupi ponajprije pozivaju vjernike da ustraju u ispovijedanju prave vjere i u vjernosti prema Svetom Ocu papi (...). Pobijaju nadalje optužbu da je episkopat s klerom skrivio krvavi obračun u zemlji. Traže zakonitost uprave za sve i da se ne vraća zlo zlim. Prosvjeduju protiv sustavnog ubijanja i mučenja katoličkih svećenika što su činili četnici i partizani. Odbacuju komunizam koji već unaprijed optužuje biskupe i svećenike kao 'ratne zločince' (...).« (prema: A. BENIGAR, *nav. dj.*, 540). O istom pismu postoji suprotno komunističko mišljenje: »Stepinac je organizovao posebnu biskupsku konferenciju, u martu 1945., gde se izašlo otvoreno sa ovakvom platformom: hrvatski narod ima svoju državu, bez obzira na NDH. Hrvatska država je međunarodni subjekt. Pavelić više nema nikakve vlasti, a Maček i Stepinac, kao ljudi koji se nisu kompromitovali za vreme rata, stvorice jednu hrvatsku državu, potpuno u duhu zapadnih saveznika« (prema: V. DEDIJER, *nav. dj.*, 562).

⁸⁵ Pastirsko pismo potpisali su: dr. Alojzije Stepinac, nadbiskup zagrebački i predsjednik Biskupskih konferencija; dr. Nikola Dobrečić, nadbiskup barski i primas srpski; dr. Josip Ujčić, nadbiskup beogradski i apostolski administrator banatski; dr. Fr. Jerolim Mileta, biskup šibenski; dr. Kvirin Klement Bonefačić, biskup splitski, nekada solinski i makarski; dr. Josip Srebrnić, biskup krčki; mons. Miho Pušić, biskup hvarski; dr. Ivan Josip Tomažić, biskup mariborski, dr. Viktor Burić, biskup senjsko-modruški; dr. Smiljan Fr. Čekada, biskup skopljski; dr. Petar Čule, biskup mostarski; dr. Antun Akšamović, biskup, apost. administrator đakovački; mons. Lajčo Budanović, biskup, generalni vikar subotički; dr. Antun Buljan, generalni vikar sarajevski; mons. Božo Ivaniš, generalni vikar banjalučki; Anton Vovk, generalni vikar ljubljanski; Ivan Jerić, generalni vikar prekmurski; dr. Ivan Đuro Višošević, provikar križevački. U post scriptumu pisma stoji: »Za ovu okružnicu isključivu odgovornost snosi cjelokupni katolički Episkopat Demokratske Federativne Jugoslavije« (integralni tekst Pastirskog pisma vidi u: *Proces A. Stepincu*, 275–285).

ljava svaka kulturna država.«⁸⁶ U pismu se osuđuje bezbožnički i materijalistički duh, odnosno komunistička ideologija, koja se širi domovinom, službeno i neslužbeno, odnosno javno i tajno. U zaključnom dijelu pisma izričito se naglašava:

»Mi, katolički biskupi Jugoslavije, kao učitelji istine i zastupnici vjere, odlučno osuđujemo ovaj materijalistički duh, od kojega se čovječanstvo ne smije nadati ničemu dobrom. A zajedno s tim osuđujemo dakako i sve one ideologije i sve one društvene sisteme, koji svoje životne oblike izgrađuju ne na vječnim načelima objave i kršćanstva nego na šupljim temeljima materijalističke, dakle bezbožne, filozofske nauke. (...) Mi smo uz svoj narod i čuvamo njegove najdragocjenije vrednote, njegovu nerazorivu djedovsku baštinu: njegovu vjeru, njegovu poštenje i njegove želje, da živi slobodan na svome, u slozi i ljubavi sa svima državljanima ove države bez razlike na vjeru i narodnost. Zato tražimo i od toga nikada i ni pod kojim uvjetima odustati ne ćemo: tražimo punu slobodu katoličke štampe, punu slobodu katoličkih škola, punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih škola, potpunu slobodu katoličkog udruživanja, slobodu katoličke karitativne djelatnosti, potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava, puno poštivanje kršćanskog braka, vraćanje svih oduzetih zavoda i institucija. Samo pod tim uvjetima moći će se srediti prilike u našoj državi i ostvariti trajan unutrašnji mir.«⁸⁷ Pastirsko pismo⁸⁸ poslužilo je kao uvod u jedan od najvećih montiranih sudskih procesa u Hrvatskoj. Pismo je imalo zadaću da ne samo vjernicima nego i čitavoj domaćoj i međunarodnoj javnosti iznese sve nepravde koje su nanesene Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji, a također da upozori svoje vjernike i građane na njihova vjerska prava, koja su ograničavana pa čak i zabranjivana. »Pastirsko pismo poslano je državnim vlastima, federalnim jedinicama⁸⁹, područnim uredima i Svetoj Stolicima.«⁹⁰ Je li Pismo poslano stranim poslanstvima, nije moguće potvrditi. Na saslušanju 19. rujna 1946. Stepinac je na taj upit odgovorio: »To je naša uredovna stvar, tajna.«⁹¹

Predsjednik Biskupskih konferencija Jugoslavije dostavio je dopis predsjedniku Komisije za vjerska pitanja⁹² Svetozaru Rittigu sljedećeg sadržaja: »Umoljavam Vas da priloženu

⁸⁶ *Isto*, 277.

⁸⁷ *Isto*, 283–284.

⁸⁸ Pastirsko pismo, govor nadbiskupa Stepinca na Vrhovnom sudu 3. listopada 1946., te »govor istine i obrane« branitelja dr. Ive Politea, prvi put za širu javnost objavljeni su u listu *Iskra*, Zagreb – Split, 1990., br. 80/91., 15–21.

⁸⁹ Predsjedništvo Biskupskih konferencija (PBK) dostavilo je 29. rujna 1945. Komisiji za vjerske poslove »šest koverata u kojima se nalaze dopisi [Pastirsko pismo] upravljani svim Federalnim Državama u Federativnoj Jugoslaviji sa zamolbom, da ih ugl. naslov prvom prilikom pošalje njihovim vladama«. Komisija je prosljedila 1. listopada iste godine dopis Predsjedništvu Narodne vlade Hrvatske da se »upravljani dopis PBK dostavi Srbiji, Makedoniji, Bosni i Hercegovini, Sloveniji i Crnoj Gori s molbom da se ista dostavi najsigurnijim putem naslovljenicima« (HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310, Opći spisi, 1945., br. 16–800).

⁹⁰ *Proces A. Stepincu*, 285.

⁹¹ *Isto*.

⁹² Predsjedništvo Ministarskog savjeta DFJ donijelo je 21. kolovoza 1945. Uredbu o snivanju državne komisije za vjerska pitanja. Komisija osim poredsjednika ima još 6 članova, koje postavlja i razrješava dužnosti predsjednik Ministarskog savjeta. (Čl. 3.) Pri predsjedništvima zemaljskih vlada formiraju se zemaljske komisije za vjerska pitanja, koje rade po uputstvima Državne komisije. (Čl. 4.)

predstavku [Pastirsko pismo] pošaljete odmah gospodinu Maršalu Titu u Beograd.«⁹³ S. Rittig predstavku nije dostavio J. Brozu, nego ju je vratio Stepincu.⁹⁴ Msgr. Rittig pokušao je posredovati između Crkve i komunističkih vlasti, ali je »bio očajan kad je shvatio da biskupi okreću leđa svakoj mogućnosti pomirenja«, te da sukob postaje sve dublji.⁹⁵ Inače, Pastirsko pismo od 20. rujna 1945., po mišljenju tadašnje komunističke vlasti, bilo je »poziv križarima⁹⁶ i ustašama za pobunu protiv Jugoslavije«,⁹⁷ a također je »ohrabrilo ustaške gerilce da pojačaju svoje aktivnosti.«⁹⁸ U svezi s Pastirskim pismom, 21. rujna iste godine napisano je još jedno manje poznato pismo vrlo oštrim tonom, adresirano na katoličke svećenike u čitavoj državi pod naslovom: Okružnica za kler – »Nadbiskupi i biskupi u Jugoslaviji, Časnoj braći i svećenicima, Blagoslov i pozdrav u Gospodu.«⁹⁹ Ta pisma, po mišljenju vlasti, koja ih je zaplijenila, pokazala su »da Crkva nije spremna surađivati osim uz vlastite uvjete.«¹⁰⁰ Komunističke vlasti smatrale su da Katolička crkva ima hipoteku ustaštva i suradnje s okupatorom i terorističkim organizacijama (Križari), kao i sklonost prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a tajna i obavještajna milicija, OZN-a, od 1946. Uprava državne bezbjednosti (UDB-a) imala je zadatak da brižljivo prati sve kontakte svećenika s osobama ili »grupama« koje su bile izvan zakona. Direktivom J. Broza započela je 30. travnja 1945. akcija OZN-e (UDB-e) »čišćenja« oslobođenih dijelova države od poraženih četničkih, ustaških i balističkih grupa, na »razbijanju kontra-revolucionarnih grupa« kao i na »onemogućavanju djelovanja jednog dijela višeg klera,

⁹³ HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310, Opći spisi, 1945., br. 801–1176.

⁹⁴ U obrazloženju svoje odluke upućene Stepincu, Rittig kaže: »Preuzvišeni Gospodine! Na pismo Predsjedništva Biskupskih Konferencija u Zagrebu br. 143. od 24. studenog t.g. dužnost mi je saopćiti, kako mi je nemoguće uz sve počitanje prema Vama kao mojem Ordinariju izvršiti Vašu želju i poslati predstavku [Pastirsko pismo] Maršalu Josipu Brozu – Titu u Beograd. Uvjeren sam da predstavka u ovoj formi i načinu ne olakšava nego otežava i onako mučno stanje prilika Katoličke Crkve u Federativnoj Jugoslaviji, pa Vas molim, da me rješite obveze, koja je u najvećoj protimbi s mojom zadaćom o normaliziranju crkvenih i vjerskih prilika u današnjoj Jugoslaviji. Kroz 50 godina moga svećeničkoga i pastoralnoga djelovanja stekao sam iskustvo, kako evandjeoski način kršćanske ljubavi i prijepor Hristovih blaženstva više pomiruje i osvaja duše nego neprijatne polemike. Neka mi bude, Preuzvišeni, dopušteno i ovom prigodom izreći svoje optimističko gledanje u vedru budućnost Katoličke Crkve u Jugoslaviji, a utvrđuje me u tom optimizmu i ona značajna činjenica, što je Sv. Stolica tu nedavno imenovala kod Federativne Jugoslavije svoga diplomatskog predstavnika. Doslijedno svome stavu vraćam predstavku u Vaše ruke i ostajem Vašoj Preuzvišenosti u Kristu najodaniji. Svetozar Rittig v. r. Zagreb, 26. studenog 1945.« (HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama NRH, fond 310, Opći spisi, 1945., br. 1022).

⁹⁵ S. ALEXANDER, *Trostruki mit*, 94.

⁹⁶ »Križari«, koji su nosili ime jedne od organizacija Katoličke akcije, tj. Velikoga križarskog bratstva, prema dostupnim saznanjima nisu imali nikakve neposredne veze osim, dakako, imena. Ipak, komunističke su vlasti vjerovala, ili pak samo tvrdile, da je bila ista organizacija koja je sada, u novim uvjetima, otišla u »podzemlje« da bi se suprotstavila novom poretku.

⁹⁷ S. ALEXANDER, *nav. dj.*, 73.

⁹⁸ V. NIKOLIĆ, [ur.], *Stepinac mu je ime, Zbornik uspomena, svjedočanstava i dokumenata*, Zagreb, 1991., sv. 2., 183.

⁹⁹ Sadržaj Okružnice »Nadbiskupi i biskupi u Jugoslaviji, Časnoj braći i svećenicima, Blagoslov i pozdrav u Gospodu«. Usp.: HDA, Zagreb, Fond republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, 1945., 21. rujna 1945., K/1.

¹⁰⁰ S. ALEXANDER, *nav. dj.*, 73.

posebno katoličkog protiv 'narodne vlasti'«. ¹⁰¹ Tako sakupljen kompromitirajući materijal upotrijebljen je kao dokaz »političke aktivnosti« Katoličke crkve i Stepinca protiv komunističke vlasti, odnosno nove države. Kako Katolička crkva nije prihvaćala ideju jugoslavenstva, federalizma ni komunizma, najviše *Vjesnik*, a zatim *Borba*, itd., po uputi Agitpropa, započeli su sa serijom napisa, fotografija i karikatura u kojima se napadalo i vrijeđalo predsjednika Biskupske konferencije Jugoslavije, nadbiskupa Stepinca, i samu Katoličku crkvu. Dakako, u naznačenom tisku objavljivane su izjave najviših partijskih rukovodioca, Josipa Broza Tita, Vladimira Bakarića, Borisa Kidrića, Rodoljuba Čolakovića i drugih. Najžešći u napadima na Katoličku crkvu u Hrvatskoj, a napose na zagrebačkog nadbiskupa Stepinca, koji je bio »najčešća meta napadaja, ali i najjača obrana hrvatskog katolicizma«, ¹⁰² bili su Broz i Bakarić. O ulozi svećenika tijekom rata generalni sekretar KPJ Broz je izjavio: »Svećenici u Hrvatskoj odigrali su u toku rata protunarodnu ulogu, oni su radili potpuno suprotno s onim što propovijedaju, tj. ljubavi prema bližnjemu, međusobnom razumijevanju i poštovanju.« ¹⁰³ Što se više približavalo suđenje Stepincu, izjave su davali još državni tužitelj Jakov Blažević, Ivan Krajačić i dr.

»Službena kampanja protiv popova« započela je 15. prosinca 1945. govorom V. Bakarića na savjetovanju sekretara općinskih komiteta Hrvatske. Kampanja koja je imala zadatak »demaskiranja svećenika kao pomagača i jataka ustaša« nije uspjela. Sami partijski rukovodioci priznali su »da komunisti nisu uspjeli pridobiti seljake koji su živjeli u strahu pred komunizmom« na svoju stranu. ¹⁰⁴

U Pastirskom pismu na »određeni« način osuđena je ideologija KPJ, što je bio razlog represivnim postupcima totalitarističke vlasti prema Katoličkoj crkvi, odnosno njezinu prvom čovjeku nadbiskupu A. Stepincu. Reakcije na Pismo bile su raznovrsne. Započelo je kampanjom kroz novine, tvorničkim, rajonskim, uličnim i »inim« sastancima, te parolama i grafitima na kojima je pisalo: »Dolje pastirsko pismo!«, »Dolje bandit Stepinac!«, što je dovelo do izazivanja nereda u crkvama i ulicama uz povike naroda »Dolje nadbiskup!«, »Dolje popovi koji se miješaju u politiku!«, »Doli (Dolje) Krist!«, »Doli Papa!«, »Doli Vatikan!«, »Doli pop!«, »Doli evanđelje!«, »Doli vira (vjera)!« ¹⁰⁵ kojima se vrijeđalo vjernike. ¹⁰⁶ Kanoničke kurije na Kaptolu također su bile išarane raznim uvredljivim natpisima i parolama: »Crkva popovima, a narodu vlast!«, »Dolje crnomantijaši!«, »Dolje klerofašisti!«, »Smrt bandi!«, »Smrt potpisnicima pastirskog pisma!« kao i amblemi-

¹⁰¹ Marija OBRADOVIĆ, *Politički sistem »Narodne demokratije« u Jugoslaviji. Disertacija*, Zagreb, 1989., 120.

¹⁰² F. ŠANJEK, *nav. dj.*, 146.

¹⁰³ I. DAMIŠ, *Ulomci za povijest Katoličke crkve u Hrvata*, Zagreb, 1995., 252.

¹⁰⁴ Z. RADELIĆ, *nav. dj.*, 589.

¹⁰⁵ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 503/504.

¹⁰⁶ Nadbiskupski duhovni stol uputio je 24. kolovoza 1945. pritužbu Komisiji za vjerske odnose (Komisiji za vjerska pitanja) u povodu ispisivanja imena »Tito – glasajmo za Republiku«, vel. 1 x 1,5 metar na crkvi Sv. Obitelji u Zagrebu, a 26. listopada iste godine, na ulazu u Zagreb u Črnomercu, Isusov spomenik oblijepljen je plakatima i zastavicama, a preko vrata mu je obješena slika maršala Tita. Kip je bio potpuno sakriven, a vjernici su se našli povrijeđenima. HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310, Opći spisi, 1945., br. 16–800.

ma Komunističke partije »srpom i čekićem«. ¹⁰⁷ Vrhunac je bio napad, odnosno bacanje kamenja na automobil Stepinca i njegove pratnje u Zaprešiću. ¹⁰⁸

Kako na sve pritiske Partije nije bilo pomaka u odnosima s Crkvom, na djelo je stupio državno-partijski represivni aparat. Započelo se sa sudskim procesima, kao znakom upozorenja. Najveći sudski proces održan je 29. lipnja 1945. i bio je prototip svih neposrednih poslijeratnih suđenja – »brz, nemilosrdan, s prividnom zakonitosti i točno indentificirajući optuženike kojima se vlast htjela osvetiti« – naime »onima koji su okrvavili ruke« i kriminalcima koji su imali udjela u pokoljima, a tu su se ubrojali i oni koji su tome pridonijeli »svojom ideologijom i propagandom«. ¹⁰⁹ Na ovom procesu bili su optuženi i osuđeni na smrt strijeljanjem ili vješanjem Miroslav Filipović – Majstorović, bivši franjevac i ustaški časnik; Spiridon Mifka, pravoslavni svećenik, posvećeni biskup Hrvatske pravoslavne crkve, te Ismet Muftić, zagrebački muftija. Biskup Hermogen Maksimov, ruski emigrant, pravoslavni svećenik i poglavar Hrvatske pravoslavne crkve, osuđen je na smrt strijeljanjem zajedno sa svećenicima i pravoslavnim laicima koji su s njima surađivali. Također su na smrt osuđeni: Stjepan Kramar (teolog), Matija Kranjčić, župnik ozaljski; Rikard Ribić, franjevački gvardijan, kao i Ivo Guberina, svećenik šibenske biskupije, ustaški pukovnik. ¹¹⁰

Osim spomenutih, osuđen je i veći broj svećenika i časnih sestara na različite vremenske kazne. Slični procesi odigrali su se u Karlovcu i Križevcima.

Znajući pouzdano da će Stepinac biti uhićen, »Službeni vjesnik zagrebačke nadbiskupije«, prije nego je zabranjen, objavio je seriju od sedam članaka koji su, zapravo, predstavljali obranu nadbiskupa i pokušaj da se otklone svi napadi na njega. Članci su započinjali detaljnim popisom slučajeva u kojima su Stepinac i drugi katolički biskupi intervenirali kod ustaških vlasti u korist pojedinaca i skupina. Također su navedeni i dijelovi pisama u kojima se Stepinac »vrlo oštrim jezikom« obraćao poglavniku Anti Paveliću. ¹¹¹

U Zagrebu je 9. rujna 1946. pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske započeo proces heterogenoj skupini od 16 ljudi, među njima i nadbiskupovu tajniku Ivanu Šaliću. ¹¹² No ono što je bilo najbitnije jest to da je cijela optužnica bila smišljena tako da su svi putevi nužno vodili do Stepinca, koji je 18. rujna 1946. po drugi put uhićen, ¹¹³ te sproveden u istražni zatvor, u kome je ostao do pokretanja sudskog procesa. Apostolska nuncijatura u Beogradu 1. listopada 1946. uputila je notu Ministarstvu vanjskih poslova FNRJ, kojom protesti-

¹⁰⁷ Isto, 510.

¹⁰⁸ U vezi s javnim priopćenjem Ministarstva unutrašnjih poslova danim 6. studenoga t.g. o napadu na Stepinca i njegovu pratnju u Zaprešiću postoje velike suprotnosti. Zbog kojih je nadbiskup uputio predstavku predsjedniku Vlade (A. BENIGAR, *nav. dj.*, 507).

¹⁰⁹ S. ALEXANDER, *Church*, 61.

¹¹⁰ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 474.

¹¹¹ S. ALEXANDER, *Church*, 75.

¹¹² Popis optuženih svećenika, redovnika i civila vidi u *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima* (dalje: *Suđenje*). Urednik i izdavač Milan Stanić, Zagreb, 1946.; N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Vrijeme političke represije«, 10; Jakov BLAŽEVIĆ, *Mač a ne mir, za pravnu sigurnost građana*, Zagreb 1980., 58, 98–124.

¹¹³ Bibliografija o kardinalu Alojziju Stepincu – Djela objavljena u Jugoslaviji, hrvatskoj emigraciji i samostalnoj Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1946. do 1993. (vidi u: Ivan DAMIŠ, *nav. dj.*, 261).

ra jer »novine i radio emisije prije odluke suda zauzimaju stav potpunog osuđivanja nadbiskupa«, da se »nadbiskup unaprijed osuđuje krivim, da je to proračunato na izazivanje napada protiv Crkve«. ¹¹⁴ Dana 14. listopada iste godine Sveta Stolica izdala je i ispravu u kojoj »proglašava da su prema crkvenom zakonu potpali svi oni koji su nadbiskupa stavili pred laički sud i koji su ga izravno ili neizravno spriječili u vršenju njegove crkvene jurisdikcije i nanijeli mu silu«. ¹¹⁵ Glede progona vjernika kao i uhićenja nadbiskupa Stepinca, vrlo oštar protest jugoslavenskoj vladi uputila je Sveta Stolica godinu dana ranije (18. listopada 1945.), uz primjedbu: »Nikada u povijesti Balkana nije bilo ondje takove mržnje protiv Katoličke crkve.« ¹¹⁶ Da bi izbjegao »proces«, Josip Broz Tito ponudio je Svetoj Stolici da nadbiskupa Stepinca povuče iz Jugoslavije, ¹¹⁷ što je papa Pio XII. odbio, označivši suđenje kao »najžalosniji proces u povijesti Rimokatoličke crkve«.

Usporedo sa suđenjem ljudima iz crkvene strukture, otvorena je i serija procesa predstavnicima državnog i vojnog aparata poražene NDH. Politička suđenja predstavnicima NDH kao Mili Budaku, književniku i ministru prosvjete i bogoštovlja; Nikoli Mandiću, predsjedniku Vlade; ministrima Nikoli Steinfelu, Pavlu Cankiu i Josi Rukavini, ustaškom pukovniku i ustaškom doglavniku Ademagi Mešiću, predsjedniku pokretnog prijekog suda Ivi Vignjeviću i guverneru Dalmacije Brunu Nardeliju. Posljednja trojica osuđena su na vremenske kazne, a ostali na smrtnu kaznu. Suđenje je održano pred Vojnim sudom II. armijske oblasti u Zagrebu 6. lipnja 1945. ¹¹⁸ Išlo se u smjeru inkriminacije za »ratne zločine«. Suđenja ove vrste bila su i ona vođena protiv političkih pristaša drugih stranaka, ponajprije onih iz Hrvatske seljačke stranke. Iako oni nisu bili umiješani u »ratne zločine«, novom režimu bili su opasni zbog svojih oporbenih političkih stavova. ¹¹⁹

Kršćanska religija imala je važnu ulogu u životu stanovništva u Hrvatskoj pa je Partija trebala vjernike pripremiti za obračun s Crkvom. Stepinac nije pristajao na kompromise, nego je predlagao da komunistička vlast o položaju Katoličke crkve pregovara izravno sa Svetom Stolicom. Budući da to nije htjela, komunističkoj vlasti nije preostalo drugo nego da pokrene represivni aparat te ga izvede pred »narodni sud«. U pripremi za suđenje Partija je tražila pomoć naroda i željela da »narod sam osudi svoga nadbiskupa, prije negoli sud uopće i raspravi o njegovoj krivnji«. ¹²⁰ Služeći se zastrašivanjima, organiziravši jav-

¹¹⁴ Ivan CVITKOVIĆ, *Ko je bio Alojzije Stepinac*, Sarajevo, 1986., 239 – 240.

¹¹⁵ M. LANDERCY, *nav. dj.*, 218; A. BENIGAR, *nav. dj.*, 592. U znak protesta protiv te osude msgr. Niko Mascatto, dugogodišnji tajnik jugoslavenske delegacije pri Svetoj Stolici, odstupio je s tog mjesta (S. ALEXANDER, *Church*, 118).

¹¹⁶ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 503.

¹¹⁷ »(...) kada je došao predstavnik pape kod naše vlade g. Harley prvi put kod mene (Tito, intervju *Vjesniku*, 31. listopada 1946.), ja sam postavio pitanje Stepinca i rekao: Nosite ga odavde, kinite ga, jer ako ga nećete skloniti, mi ćemo ga uhapsiti, jer ga moramo uhapsiti. Ja sam g. Harleya upozorio, govorio sam s njim detaljno, iznio sam mnoge stvari koje su bili neprijateljski akti, a koje je činio Stepinac protiv naše zemlje. Ja sam mu dao čitavu knjigu zločina. Čekali smo i prošlo je četiri mjeseca, nisu ništa odgovorili, mi smo Stepinca uhapsili i osudili ga, a tako ćemo i svakoga tko bude radio protiv naroda« (prema: I. DAMIŠ, *nav. dj.*, 253).

¹¹⁸ N. KISIĆ-KOLANOVIĆ, »Vrijeme političke represije«, 9.

¹¹⁹ *Isto*, 5.

¹²⁰ L. ZNIDARŠIĆ, *nav. dj.*, 32.

ne sastanke tražila je od građana da im prisustvuju.¹²¹ Na njima se ne samo »govorilo protiv nadbiskupa, Crkve i vjernika nego se, često i na grub način, tražilo od nazočnih da se očituju i u 'diskusiji', navodno 'slobodno' izjasne o temi sastanka i, dakako, odobre službena stajališta i tvrdnje da je Stepinac zločinac«. ¹²² Prije montiranog sudskog procesa, koji je bio pokrenut godinu i pol dana nakon završetka rata, političke organizacije organizirale su demonstracije pred nadbiskupskim dvorom u znak podrške suđenju. »Nije važno što nemamo sudaca od zanata. (...) Važno je da imaju demokratske ideje i da su odani komunističkoj partiji«, ¹²³ bila je priprema za konačni obračun komunističke vlasti s Crkvom.

Pokretanje sudskog procesa, ¹²⁴ presuda kao i visina kazne Alojziju Stepincu, zaprepastila je svijet, ali je donijela i velike neugodnosti komunističkoj vlasti. Zabranjivana i ušutkana katolička vjera bila je glasnija od slobodne. ¹²⁵

Javno tužilaštvo NRH, podnijelo je 23. rujna 1946. Vrhovnom sudu NRH optužnicu protiv nadbiskupa Stepinca. ¹²⁶ Zagrebački je nadbiskup prvi i jedini u 900 godišnjoj povijesti Zagrebačke biskupije/nadbiskupije optužen za krivična djela:

- za suradnju s talijanskim i njemačkim okupatorom tijekom rata i za suradnju s ustaškim režimom NDH,
- za nasilno katoličenje pravoslavaca,
- za vojni vikarijat,
- za pomaganje ustaškog režima do sloma u svibnju 1945.,
- za neprijateljsku propagandu (nakon 8. svibnja 1945.), kvalificiranu kao kleveta narodne vlasti.

¹²¹ U komunističkim režimima, uz snažnu podršku većine, pojedini su se partijski rukovodioci u svojim sektorima koristili najučinkovitijim oružjem – zastrašivanjem, kad god su ocijenili da je to potrebno, nad onima, koji nisu pripadali toj većini. Nije moguće odvajati komunističko nasilje od komunističkog vjerovanja. Bila bi pogreška kad bismo vjerovali da se to nasilje uvijek provodilo samo u ime »komunističkog vjerovanja« odnosno borbe protiv religije.

¹²² L. ZNIDARŠIĆ, *nav. dj.*, 73.

¹²³ Vladimir HORVAT, *nav. dj.*, 161.

¹²⁴ Pripreme za pokretanje kaznenog postupka trajale su gotovo godinu dana. U središtu toga posla bili su dr. Josip Hrnčević, Josip Malović, Drago Desput, dr. Božo Kraus, a u postupku izvida, istrage, pribiranje materijala i drugoga Ivan Krajačić. Istragu je vodila OZN-a Hrvatske, a glavni isljednik bio je Nedo Milutinović, koji je u istrazi preslušavao i okrivljenog Stepinca.

¹²⁵ Protesti i osude stizale su Svetom Ocu sa svih strana svijeta. Mnogi svjetski listovi: Times, Humanite, L'Osservatore, International News Service, itd. svakodnevno su izvještavali o tijeku suđenja i osudi nadbiskupa Stepinca. Foreign Office u Londonu primio je 550 peticija potpisanih od 216.000 ljudi koji su prosvjedovali zbog Stepinčeva utamničenja.

¹²⁶ Makso Baće, načelnik odjeljenja OZN-e Jugoslavije, dostavio je Hrnčeviću fotografije i dokumente koji su bili u vezi s djelovanjem Stepinca te ustaša i Nijemaca kao nacrt za podizanja optužnice. »Pošto taj materijal nije bio dovoljan za sastav optužnice, (...) jedva stigoh da pregledam dio istražnog materijala i sastavim nacrt uvodnog dijela optužnice od nekoliko tipkanih stranica. (...) Kada je taj posao bio dovršen, pošli smo Jakov Blažević, Duško Brkić i ja (Hrnčević) na razgovor s Aleksandrom Rankovićem, koji se tih dana nalazio na Bledu (...) a potom nas je primio Tito i zadržao na večeri« (prema: Josip HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, Zagreb, 1984., 174). »Tada, 1946. godine, nekoliko dana bili smo na konzultacijama kod Tita, koji je dao političke i druge osnove za taj krivični postupak. Tito je vidio, nakon nekih bezuspješnih pokušaja, da se tu radi o krajnjoj neprijateljskoj akciji, nepomirljivoj. (...) Tamo je bio i Edvard Kardelj. Razgovarali smo i o Stepincu, o njegovoj neprijateljskoj djelatnosti protiv nove Jugoslavije, i Tito je energično rekao: Gonite ga!« (prema: Jakov BLAŽEVIĆ, *Povijest i falsifikati*, Zagreb, 1983., 189).

Odlukom Vrhovnog suda¹²⁷ NRH, a na prijedlog javnog tužioca Jakova Blaževića,¹²⁸ od 24. rujna 1946., »spaja se kazneni postupak u krivičnom predmetu protiv Lisak Erihu, Šalić Ivanu i družini¹²⁹ s kaznenim postupkom u krivičnom predmetu protiv Stepinac dr. Alojziju«. ¹³⁰ Sudski proces započeo je 30. rujna 1946. ¹³¹ Ispitivanje nadbiskupa Stepinca trajalo je do 3. listopada, a rasprava je završena 8. listopada 1946. Sud je imenovao dva službena branitelja. ¹³² Stepinac je naglasio »da se neće ni jednom riječju braniti, pred sudom koji imade zadaću da izvrši nalog stanovite organizacije [KPJ/KPH], ja se neću braniti. Strijeljajte me! Postavite mi pred vrata vješala, ali odgovarat neću«¹³³, da odbija branitelja na sudu i »da neće apelirati protiv osude«, dodavši da »kao katolički biskup po kanonskom pravu spada pod sud Svete Stolice, a ne pod građanski sud«. ¹³⁴ Sam nadbiskup, u govoru pred sudom (3. listopada 1946.), osobno je odredio odnos prema NDH rekavši: »Optužujete me kao neprijatelja države i narodnih vlasti. Molim vas, kažite mi, koja je za mene bila vlast 1941. godine? Da li Simović u Beogradu ili izdajnička, kako ju zovete, u Londonu, ili ona u Palestini ili vi u šumi? Dapače i godine 1943. i 1944., da li vlada u Londonu ili vi u šumi? Vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945. Zar sam mogao slušati vas u šumi i ovdje njih u Zagrebu? Je li se može dva gospodara služiti? To nije ni po moralu ni po međunarodnom ni po opće ljudskom pravu. Nismo mogli vlast ovdje ignorirati, makar bila ustaška, ona je bila ovdje. Vi mene imate pravo pitati i zvati na odgovornost od 8. svibnja 1945.«¹³⁵ Za nasilno katoličenje pravoslavaca Stepinac je rekao: »Tek jednu pripomenu bih stavio obzirom na prekrštavanja, ¹³⁶ koja se meni toliko imputiraju. Svako me je, i laiku koji donekle pozna crkveno pravo, jasno kao sunce da ni jedan vjernik na teritoriji druge dijaceze, i kad bih ja dao dozvolu za prekrštenje, ne bi mogao biti primljen u Katoličku crkvu, jer mu to može dati samo dotični biskup, dakle je apsurdno da se meni imputira prekrštavanje sa bilo čijeg teritorija osim sa teritorija zagrebačke nadbiskupije. I odbor kojem sam bio na čelu bio je puka formalnost, te nije radio ništa. Što se tiče moga teritorija, ja mogu biti osuđen stotinu puta, sigurno će povijest jedanput iznijeti da je obraz zagrebačkog nadbiskupa potpuno čist u tom pogledu. Zašto? Tko god je želio biti primljen u Katoličku crkvu, morao se obratiti na nas pismenom molbom preko svog žup-

¹²⁷ Sastav Suda bio je: dr. Žarko Vimplušek, predsjednik; članovi vijeća: dr. Ante Cerinco i Ivan Poldrugač, dopunski sudac Ivan Pirker, zapisničar dr. Ante Petrović.

¹²⁸ Sastav Javnog tužilaštva: Jakov Blažević; pomoćnici: Drago Desput i dr. Božidar Kraus.

¹²⁹ Ostali optuženi su: Josip Šimečki, Đuro Marić, Pavao Gulin, Josip Crnković, Modesto Martinčić, Krešo Klemen, Mamerto Margetić, Franjo Pavlek, Mirko Kolednjak, Josip Vidović, Stjepan Švasta, Ivan Ivanković, Josip Majnarić, Blaž Lorković, Ivan Kirin, Božidar Cerovski (usp.: *Suđenje*, 1 – 32).

¹³⁰ *Suđenje*, 190.

¹³¹ Vjernici, doznajući da je nadbiskup Stepinac uhićen, započeli su s dragovoljnim i dostojanstvenim prosvjedima uličnim povorkama. Bojeći se većih ekscesa, OZNA je zabranila okupljanja i zadržavanja vjernicima poslije mise, u skupinama više od pet osoba (prema: A. BENIGAR, *nav. dj.*, 526).

¹³² Branitelji po službenoj dužnosti bili su dr. Ivo Politeo i dr. Natko Katičić.

¹³³ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 526.

¹³⁴ *Proces A. Stepincu*, 47.

¹³⁵ *Isto*, 48.

¹³⁶ Po crkvenom pravu, Katolička crkva priznaje pravoslavno krštenje. Jednom kršteni ne mogu i ne smiju biti i drugi put kršteni. Stoga je netočno tumačiti, staviti znak jednakosti između »prekrštavanja« (nasilni čin) i »prijelaza« (»čista nakana, bez nečasnih motiva, s vjerom u istinitost katolicizma«).

nog ureda. Ako netko na terenu vrši nešto bez naše pismene dozvole, to je bio udarac u vodu, za koji ja kao crkveni poglavar, ne mogu odgovarati. To uopće nisu bili prijelazi nego komedija sa kojom crkvene vlasti nemaju posla i za koji ja ne mogu odgovarati. Svi moji suradnici znaju da smo bili stavljeni pred dilemu, ili dozvoliti prijelaze onima koji mole, ili ga odbiti. A ako ga dozvolimo, nakon dugog promišljanja, bilo je kakve-takve nade da će im ipak donekle biti pomognuto. Ako bi odbili molbe, suze i vapaj tih ljudi, što znaju moji suradnici, mi bi bili danas isto tako na optuženičkoj klupi, jer nismo htjeli pomoći Srbima, onda kada su za to molili, kada im je Katolička crkva mogla pomoći, mi bi bili okrutnici, i isto tako na optuženičkoj klupi.«¹³⁷

U završnoj riječi »svoje obrane« rekao je: »Nisam bio persona grata ni Nijemcima ni ustašama. Nisam bio ustaša, niti sam položio njihovu zakletvu, kako su to učinili vaši činovnici, koji su ovdje. Hrvatski se narod plebiscitarno izjasnio za Hrvatsku državu i ja bih bio ništarija, kad ne bih osjetio bilo hrvatskog naroda, koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji.«¹³⁸

Presuda je objavljena 11. listopada iste godine.¹³⁹ Proglašen je krivim po svim točkama optužnice. Olakšavajuće okolnosti ne postoje. Presuda glasi: »Optuženi dr. Alojzije Stepinac po čl. 4. stav. 1. i 2. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 16 (šesnaest) godina, gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od 5 (pet) godina. U kaznu uračunava mu se vrijeme provedeno u istražnom zatvoru od 18. rujna do 11. listopada 1946.«¹⁴⁰

VII.

Ovdje će biti predstavljen dio novinskih napisa od objavljivanja Pastirskog pisma (20. rujna 1945.) do početka suđenja nadbiskupu Stepincu (30. rujna 1946). Zadatak tih napisa bila je priprema javnosti za predstojeći »događaj« – suđenje Stepincu.¹⁴¹

Dva tjedna nakon objave Pastirskog pisma, u listopadu 1945. V. Bakarić, predsjednik Narodne vlade Hrvatske, dao je intervju rekavši: »Ovo je pismo najbolji dokaz na kojoj je strani pomanjkanje dobre volje za pravilno rješenje odnosa Crkve i države.«¹⁴² Nadalje, Bakarić izjavljuje »da ga čudi tvrdnja da se proganja Crkva i kler. Tako nas se optužuje da smo 'nevine' svećenike sudili na smrt, a 'protivnike fašističke ideologije' i, naravno, sasvim nevine franjevce iz Širokog Brijega postrijeljali bez suda. (...) Čitava je javnost mogla vidjeti i po ustaškoj štampi, kakvo je to leglo izdaje bilo, i kakvi su ti franjevci bili propovjedači nacionalne mržnje i organizatori pokolja. Gotovo su svi poginuli s puškom

¹³⁷ *Proces A. Stepincu*, 222. Dokument broj 10 od 8. listopada 1946. Stenografski zapisnik izjave nadbiskupa Stepinca posljednjeg dana glavne rasprave. Napomene radi, u *Suđenju*, 447, navedena je samo prva rečenica, i to nepravilno, a izostavljena je čitava nadbiskupova izjava, koja je ovdje dana u cijelosti.

¹³⁸ L. ZNIDARŠIĆ, *nav. dj.*, 43.

¹³⁹ *Suđenje*, 46.

¹⁴⁰ *Proces A. Stepincu*, 229–230.

¹⁴¹ B. JANDRIĆ, »Državno-partijska priprema javnosti za suđenje nadbiskupu Stepincu, Proglašen krivim i prije započetog kaznenog procesa (Primjer zagrebačkog dnevnika 'Vjesnik')«, *CCP*, 42/1998., 49.

¹⁴² *Vjesnik*, 6. listopada 1945.

u ruci, a bilo je među njima i ustaških funkcionera.«¹⁴³ »Ponovo tvrdim«, nastavio je Bakarić, »da kod nas nema nikakvog progona Crkve. (...) I sada se obraćamo (ne jedamput) na svećenike s molbama da u svojim župama itd., rade na daljnjem zbližavanju naših naroda.«¹⁴⁴

Pod naslovom »Najveći broj ustaških koljača u Hrvatskoj odgojen je u redovima klerikalnih organizacija«¹⁴⁵ – *Vjesnik* je objavio napis koji donosi analizu stanja od 1941. nadalje, pitajući se gdje su čuvari vjere i morala bili tijekom proteklih 4 godine. »Kako su tada vladali 'pastiri svojih stada'? Koji je od biskupa katoličke crkve u Hrvatskoj ili Jugoslaviji podigao svoj glas protesta protiv onog nemilosrdnog i zvijskog klanja, što su ga vršili ustaše u Hercegovini, Bosni, Lici, Dalmaciji i drugdje nad nevinim Srbima, Hrvatima, Židovima i Ciganima? Što su oni učinili da spriječe mučenje i svirepo ubijanje ljudi, žena i zaista nevine djece po zloglasnim logorima u Jasenovcu, Staroj Gradiški i drugima?«¹⁴⁶

Predsjednik Vlade Hrvatske dao je izjavu o ustaškoj djelatnosti u crkvenim ustanovama naglasivši: »Nije istina, da se hapse i progone svećenici. Ima u zatvoru koliko znadem, svega nekoliko svećenika. (Šalić, Crnković i Šimecki). Oni se nalaze u zatvoru u vezi s istragom protiv Lisaka, ustaškog pukovnika, koji je nedavno došao u Zagreb, da bi u zemlji organizirao terorističke grupe.«¹⁴⁷ Potom je Bakarić nastavio: »Samo držanje najvišeg klera pod konac ustaške vladavine i na početku oslobođenja je pokazalo, da postoji čvrsta veza između okupatora i ustaša i tog dijela visokog klera.«¹⁴⁸

Dio visokoga katoličkog klera bio je, prema Bakarićevoj izjavi, »pomagač ustaških zločinaca. Već se duže vremena primjećivalo da su u raznim crkvenim ustanovama postojala uporišta, ili bolje rečeno punktovi, razni kanali, koji su vodili od ustaša iz inozemstva u zemlju. (...) Činjenica, (je) da je Kaptol primao u svoje okrilje poznatog ustaškog zločinca Lisaka. (...) Naši narodi neće više nikada dozvoliti da crkva postane protunarodna ustanova, koja bi služila tuđim zločinačkim i imperijalističkim ciljevima. Samo takva crkva, kojom će rukovoditi narodni svećenici prožeti istinskim rodoljubljem, moći će odigrati i vršiti onu misiju koja joj je u narodnom životu namijenjena.«¹⁴⁹

Naslovi u javnim glasilima predstavljali su stavove Partije, koji su kreirani u »radionici« Agitpropa CK KPH, kao i »običnih radnika«, prema Stepincu i Katoličkoj crkvi, a sve u funkciji pripremanja sudskog procesa. Trebali su »uspaliti« i izazvati revolt i gnjev masa i stvoriti protukatoličko raspoloženje u državi. Evo nekoliko primjera tih naslova:

– »Jedan dio katoličkog svećenstva pod izlikom 'prekrštavanja' Srba mamio je naše narode u ustaške klaonice«¹⁵⁰

¹⁴³ *Isto.*

¹⁴⁴ *Isto.*

¹⁴⁵ *Isto*, 27. listopada 1945.

¹⁴⁶ *Isto.*

¹⁴⁷ *Isto*, 16. prosinca 1945.

¹⁴⁸ *Isto.*

¹⁴⁹ *Isto.*

¹⁵⁰ *Isto*, 28. prosinca 1945.

- »Jedan dio katoličkog klera pomagao je sve ustaške zločine, pa i ubijanje djece. Nadbiskup Stepinac izručio je partizansku djecu potpornoj ustanovi 'Karitas' časnim sestrama – ustaškinjama«¹⁵¹
- »Nadbiskup dr. A. Stepinac naređivao je podređenim svećenicima da mole za krvnika Pavelića«¹⁵²
- »Nadbiskup Stepinac nije poduzeo ništa da iz ustaškog logora Jasenovac spasi 7 katoličkih svećenika«¹⁵³
- »Prekinute su niti prljavog protunarodnog posla zagrebačkog nadbiskupa«¹⁵⁴
- »Mi smo za vrijeme okupacije znali tko je Stepinac. Narod Zagreba radosno je pozdravio odluku o izvođenju Stepinca na sud«¹⁵⁵
- »Odgovonost Stepinca za nasilno prekrštavanje Srba u doba okupacije«¹⁵⁶
- »Iz svih krajeva Hrvatske stižu mnogobrojni brzojavi u kojima narod pozdravlja hapšenje nadbiskupa Stepinca«¹⁵⁷
- »Dugo smo čekali kad će konačno biti onemogućen inspirator ustaško-križarskih zločina dr. Stepinac« – pišu radnici poduzeća »Obnova« iz Beograda.¹⁵⁸
- »Vrhovi Katoličke Crkve nisu htjeli sporazum s narodnim vlastima zato što su postali agentura okupatora u toku rata i žele ostati i dalje strana agentura«,¹⁵⁹ rekao je V. Bakarić na predavanju u Studentskom domu u Zagrebu.

Za razliku od *Vjesnika*, koji je gotovo svakodnevno izvješćivao javnost ne samo o predstojećem suđenju nego raznim napisima ismijavao, vrijeđao i klevetao Katoličku crkvu, svećenike i nadbiskupa, *Borba* je u naznačenom razdoblju posvetila mnogo manje pažnje i prostora Pastirskom pismu i suđenju Stepincu. Najviše je izvještavala javnost o reakcijama na Pismo iz čitave Jugoslavije, ali i Hrvatske, kao i o radio emisijama i napisima inozemnog podrijetla. Zadaća je bila ista, priprema javnosti, stvaranje negativnoga javnog mnijenja, prema Stepincu i Katoličkoj crkvi.

Prvi važniji napis *Borbe* o Pastirskom pismu bila je »Izjava pretsjednika Narodne vlade Slovenije druga Borisa Kidrića« u kojem daje svoje viđenje i mišljenje o naznačenom pismu:

¹⁵¹ *Isto*, 9. siječnja 1946.

¹⁵² *Isto*, 17. siječnja 1946.

¹⁵³ *Isto*, 26. siječnja 1946. Stepinac je 24. veljače 1943. uputio Paveliću pismo: »Ja se već mjesecima trudim da doznam za sudbinu svojih sedam svećenika, koji su odvedeni u Jasenovac. Sve je bilo uzalud. (...) Iz svega moram zaključiti, da su svi poubijani. Reći će se, da su bili protudržavno raspoloženi. Zašto nisu izvedeni pred sud? Ako nije dosta redovni, zašto nisu izvedeni pred prijeviki sud, ili barem pred pokretni prijeviki sud? Ovo je sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitavi Jasenovac za Nezavisnu Državu hrvatsku« (Nadbiskupski kaptolski arhiv [Dalje: NKA], *Službeni vjesnik zagrebačke nadbiskupije* br. 6. od 3. prosinca 1945., 35).

¹⁵⁴ *Isto*.

¹⁵⁵ *Isto*, 22. rujna 1946.

¹⁵⁶ *Isto*.

¹⁵⁷ *Isto*, 25. rujna 1946.

¹⁵⁸ *Isto*, 28. rujna 1946.

¹⁵⁹ *Isto*, 30. rujna 1946.

- »Kad sam dakle 'pastirsko pismo' pročitao do kraja sjetio sam se da je u proteklih četiri godine bilo ljudi, da su bili viši crkveni pastiri i duhovnici, koji su u ime 'Boga i vječnih načela' stali na stranu okupatora, i u najtežem trenutku zabili svome narodu nož u leđa i sa svim autoritetom svoje vjere i svoje crkve neumorno, ogorčeno i strasno raspirivali bratoubilački rat. Sjetio sam se katoličkih svećenika koji su po Dolenjskom vlastitom rukom klali zarobljene partizane i ujedno uzvikivali: 'U ime Kristovih rana – nek pogine partizan.' Sjetio sam se hrvatskih katoličkih svećenika s punim korpama iskopanih čovječijih očiju. Sjetio sam se katoličkog svećenika – ustaše kojega je kod Kupe s one strane bijele Krajine zarobio naš partizanski komandir i našao u njegovom džepu u svilen papir zamotane plave oči 18 – godišnje djevojke, i uz njih listić s riječima: 'Poglavniku na poklon'. Sjetio sam se na ljubljanske sjemeništince islednike u domobranskoj policiji, koji nisu samo bičevima i električkom mučili zatvorene slovenske djevojke nego su ih silovali. Nemojte reći da su to bili pojedinci.«¹⁶⁰
- »Katolički svećenici u Hercegovini odbijaju da u crkvama čitaju takozvano 'Pastirsko pismo'. Narodni svećenici, uviđaju besmislenost i podlost biskupske provokacije, odlučno su odbili da ovu poslanicu čitaju u svojim crkvama.«¹⁶¹
- U »tuzlanskom okrugu pojedini katolički svećenici otvoreno (su) istupili protiv biskupske 'poslanice' (...) osuđujući otvoreno ovaj izdajnički gest katoličkih biskupa.«¹⁶²

O Pastirskom pismu svoja opažanja dao je i J. Broz Tito rekavši: »Takozvano pastirsko pismo, koje su potpisali svi biskupi, koji se nalaze u zemlji, na čelu s nadbiskupom Stepincem, jasno potvrđuje svojom sadržinom da su njegovi inicijatori duboko neprijateljski raspoloženi prema novoj federativnoj Jugoslaviji. (...) Zašto gospoda biskupi nisu, recimo, izdali takvu poslanicu i čitali je u svim crkvama za vrijeme Pavelića i Nijemaca protiv onih strašnih klanja Srba u Hrvatskoj, gdje je izginulo stotine i stotine hiljada žena, djece i ljudi? (...) zašto se nisu bunili protiv najstrašnije ljudske klaonice – logora u Jasenovcu, gdje su ustaše podjednako uništavali i Srbe i Hrvate na desetine stotine hiljada? (...) Zna li vi da su se maleni ostaci ustaških grupica nazivali križari i pod tim imenom ubijaju mirne seljake i putnike? (...) Ja ne želim ovdje da okrivljam sve one koji su potpisali to pismo, jer ja znam da su to neki učinili pod pritiskom discipline i da se u duši ne slažu sa sadržinom toga pisma. (...) Iz izjava gosp. Stepinca i nekih drugih crkvenih dostojanstvenika (...) ja mogu izvući samo jedan zaključak, a taj je: da su se svi oni mirili sa stanjem pod Pavelićem ne iz straha već iz ideoloških razloga, da su sada oni stupili u borbu protiv nove demokratske federativne Jugoslavije.«¹⁶³

- »Narod u Sloveniji na zborovima osuđuje pisce 'Pastirskog pisma'. Odbili su da ga čitaju sa riječima: 'Ko ga je pisao neka ga i čita.'«¹⁶⁴

¹⁶⁰ *Borba*, 10. listopada 1945.

¹⁶¹ *Isto*, 20. listopada 1945.

¹⁶² *Isto*, 24. listopada 1945.

¹⁶³ *Isto*, 25. listopada 1945.

¹⁶⁴ *Isto*, 27. listopada 1945.

- »Arcibiskup barski i primas srpski dr. Nikola Dobrečić¹⁶⁵ osuđuje 'pastirsko pismo' kao izdajnički akt.«¹⁶⁶
- »Pet hiljada učesnika zbora u Bjelovaru osuđuje tvorce 'Pastirskog pisma'. (...) Mnogi od tih biskupa, u toku četiri godine mučenja i ubijanja srpskog i hrvatskog naroda nisu digli svoj glas u odbranu i zaštitu protivu ustaških koljača i zato velik broj narodnih svećenika, koji su uz narod, nisu htjeli čitati to pismo.«¹⁶⁷
- »Narod otoka Hvara osuđuje 'pastirsko pismo'. (...) u mjestu Jelsi (...) prisustvovalo je preko 2000 ljudi iz mjesta i okoline. (...) Radu protiv interesa vlastitog naroda pridružili su se i autori 'pastirskog pisma', koji uzimaju u zaštitu fašiste i ustaše, a nisu ispitivali nikakav proces ili objavljivali pismo svojim vjernicima onda kada su isti ubijali desetine hiljada nevinih ljudi u raznim logorima, kao Jasenovac, ili ih bacali u jame.«¹⁶⁸
- U Donjem Miholjcu, na zboru kome je prisustvovalo 2000 građana, kandidat Narodnog fronta i član Izvršnog odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke Imra Filaković osvrnuo se na Pastirsko pismo rekavši: »Dok se u Jasenovačkom logoru klalo, dok je u Krašiću obješen Stepinčev brat, dok je nadbiskup Šarić pisao nacističke gluposti, dotle nije bilo pastirskog pisma, ali kad se izglasao Zakon o agrarnoj reformi evo odmah pastirskog pisma.«¹⁶⁹
- Radio i novinska agencija Vatikana »objavili su na osnovu 'pastirskog pisma' da se u Jugoslaviji 'streljaju i hapse katolički svećenici', pokušavajući na taj način da podgriju u svjetskoj štampi kampanju protiv naše zemlje. (...) biskupi su izdali 'pastirsko pismo' u kome brane, uzimaju u zaštitu i nariču nad sudbinom zločinaca ogrezlih u krvi hiljadu nevinih i na taj način odobravaju njihovu zloupotrebu svešteničkog čina i imena. (...) radio Vatikan udara na deklaracije Moskovske i Krimske konferencije i uzima u zaštitu ratne zločince. (...) Srećka Perića iz Livna, koji je juna 1941. sa propovednice samostanske crkve u Gorici govorio okupljenim ustašama (...) 'Idite i koljite sve Srbe. Najprije zakoljite moju sestru koja se udala za Srbina, a onda sve Srbe od reda. Kad ovaj posao svršite dođite k meni u crkvu, gdje ću vas ispovediti i pričestiti, pa će vam onda grijesi biti oprošteni.' Je li to 'progon katoličkog sveštenstva' ili je to kažnjavanje ratnog zločinca ako narodni sud sudi fratra Filipovića (...) (koji) je bio komandant Jase-

¹⁶⁵ Dr. Nikola Dobrečić, nadbiskup barski i primas srpski, bio je potpisnik Pastirskog pisma. Obrazlažući svoje potpisivanje Pisma izjavio je: »Obzirom na disciplinu katoličke crkve morao sam prisustvovati konferenciji u Zagrebu 20. septembra 1945. Lično sam debatirao i oštro istupio protiv 'pastirskog pisma' osuđujući ga kao izdajnički akt. Pismo nisam potpisao niti dozvolio da se čita na području moje biskupije, smatrajući da je ono upravljeno protiv interesa naših naroda. Ja stojim uz narodno-oslobodilački pokret, a 'pastirsko pismo' je protiv naroda« (*Borba*, 27. listopada 1945.). Zanimljivo bi bilo istražiti stvarnu istinu i način kako je naznačeni tekst dospio u tisak. Je li direktivom Agitpropa ili državno-partijskim pritiskom na nadbiskupa Dobrečića? Naime, dvadesetorica svećenika iste biskupije pišu 10. prosinca 1945. nadbiskupu Stepincu »izjavljujući po savjesti da njihov nadbiskup nije dao nikakove izjave za tisak, kako se od njega tražilo; on je izjavio da je spreman prije poginuti negoli dati kakvu izjavu protiv svoje braće u episkopatu« (prema: A. BENIGAR, *nav. dj.*, 504).

¹⁶⁶ *Borba*, 27. listopada 1945.

¹⁶⁷ *Isto*, 30. listopada 1945.

¹⁶⁸ *Isto*, 31. listopada 1945.

¹⁶⁹ *Isto*.

novačkog logora, gdje je ubijeno preko 800.000 ljudi.¹⁷⁰ (...) radio Vatikan¹⁷¹ smatra da mantija treba da spase kazne i one katoličke sveštenike koji su se 1941 godine slikali nasmejanih lica nad korpama punim ljudskih očiju. (...) I zato narodi Jugoslavije veoma budno i sa oprežnošću prate svaki pokušaj da se zloupotrebom sveštenečkog odela spasu kazne ratni zločinci. Narodi Jugoslavije kažnjavaju sve ratne zločince brzo i odlučno« (...).¹⁷²

- Anastazije Pavelin, župnik u selu Račište na otoku Korčuli, u vezi s Pastirskim pismom izjavio je: »U Jugoslaviji nema progona crkve što najbolje potvrđuje činjenica, kao što je rekao maršal Tito, da se autori pisma nalaze na slobodi. Tendencija 'pastirskog pisma' je provokatorska. Ono potvrđuje svojim sadržajem da su njegovi inicijatori inspirisani mržnjom prema demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. (...) U 'pastirskom pismu' učinjen je napad na Zakon o agrarnoj reformi. (...) sprovođenje agrarne reforme znači rješenje načela da zemlja treba da pripada onome koji je obrađuje. Fra A. Pavelin osvrnuo se na fratre sa Širokog Brijega,¹⁷³ pa je rekao: 'U toku narodno-oslobodilačke borbe bilo je popova i fratara zadojenih nacionalnom mržnjom, koji su ne samo radili protiv interesa naroda, već su i s oružjem u ruci ustali protiv boraca za slobodu naših naroda. Ovakvi treba da dobiju zasluženu kaznu.'«¹⁷⁴

¹⁷⁰ Srpska službena politika, zbog nacionalnih interesa, tvrdila je da je u logoru Jasenovcu ubijeno 700.000, međutim tijekom posljednjih dvadeset godina taj broj je »dostigao« brojku od 1.500.000. Srba, kao i nekoliko stotina tisuća pripadnika drugih nacionalnosti. Teza srpskih političara bila je da navedeni zločin nisu mogle učiniti samo ustaške vlasti, već da je imao i podršku »cijelog hrvatskog naroda«. Takvim stavom čitav hrvatski narod trebao je biti proglašen genocidnim, usprkos postojanju vrlo jakog antifašističkog pokreta. Današnja službena hrvatska historiografija prihvaća brojku od 40.000 do 90.000. ubijenih u Jasenovcu (usp.: Vladimir ŽERJAVIĆ, *Gubici naroda Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989.; ISTI, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga*, Zagreb, 1992.; Bogoljub KOČOVIĆ, *Žrtve drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985.; Ljubo BOBAN, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije, Dokumenti i polemikom o temama iz novije povijesti Jugoslavije*, Zagreb, 1987.; ISTI, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije 2*, Zagreb, 1989.

¹⁷¹ Prilikom izlaska knjige »Jasenovac«, autora Djordja MILIŠE, glavni tajnik papinske delegacije u federalnoj Hrvatskoj Josip Masucci uputio je 5. siječnja 1946. Komisiji za vjerska pitanja sljedeći protest: (...) »veoma sam se začudio što sam na st. 305 pročitao. Ondje se kaže, da je prof. Dabinović osobno izručio Apostolskom Delegatu Marcone-u spomenicu proti ustašama, a da je Marcone predao policiji Dabinovića. To je naj-sramotnija kleveta. Znam najbolje, koliko je puta Delegacija Sv. Stolice najoštrije prosvjedovala protiv ustaša i da spomenica nije nikad bila izručena ustašama; bilo bi apsurdno i samo pomisliti, da bi Delegacija Svete Stolice stvar prijavila policiji. U istoj knjizi st. 155. čita se, da su među članovima međunarodne komisije, koja je išla da izvidi grozote u jasenovačkim logorima, bila i dva fratra obučena u smeđoj boji predstavnici Svete Stolice! Evo i druga krupna laž. Potpisani [J. Masucci] obučen u bijelo, posjetio je Jasenovac i najenergичnije je prosvjedovao kod šefa policije protiv grozota i okrutnosti, što su ustaše učinili. O čemu postoji i prepis prosvjeda kod Maršala Tita! Ondje se može vidjeti kako je najenergичnije više puta Vatikan prosvjedovao protiv ustaške policije. U dnevniku, što ga je vodio potpisani, pod danom 5. i 6. veljače 1942. može se vidjeti izvještaj i prosvjed o jasenovačkom logoru.« (HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310, Opći spisi, 1946., br. 501–900).

¹⁷² *Borba*, 31. listopada 1946.

¹⁷³ O samostanu Široki Brijeg na suđenju je Stepinac ustvrdio: »Na sektoru Lištice u februaru 1945. g., bez sudskog postupka, poubijani su svi franjevci koji su se tada nalazili u samostanu 'Široki Brijeg' – njih 28 na broju – premda nitko od njih nije uzео pušku u ruku i borio se protiv narodnooslobodilačke vojske, kako ih se lažno optuživalo, i premda su gotovo svi oni bili poznati kao protivnici fašističke ideologije« (prema: J. HRNČEVIĆ, *nav. dj.*, 197).

¹⁷⁴ *Isto*, 17. studenoga 1945.

Maršal Tito primio je predstavnice Antifašističkog fronta žena iz okoline Kranja. »Neka svećenici vrše svoje vjerske funkcije, ali neka se ne miješaju u političke stvari. Neka svećenici ne odvrćaju narod od onoga što smo mi krvavo stekli. Što se tiče utjecaja svećenstva na žene u vašem kraju, – rekao je Maršal, – ja mogu da razumijem da vas ono ometa u radu. (...) Tražio sam od njih da budu više s narodom, da više osluškuju glas naroda i da služeći svoje mise u prvom redu misle na službu svome narodu, a ne da slušaju inostranstvo, Rim i druge. (...) Treba služiti svome, a ne našem vjekovnom neprijatelju, talijanskoj reakciji. (...) Zato je potrebno da vi žene, vi koje ste svjesnije, malo prodiskutirate o tim stvarima sa ostalim ženama i da stavite do znanja takvim nenarodnim svećenicima da oni imaju prava da govore samo o stvarima koje interesiraju crkvu i koje nisu protiv naroda. (...) mnogi su svećenici demokratski nastrojeni. I u drugim krajevima mi imamo takve narodne svećenike koji vole svoju zemlju. Evo, na primjer Monsinjur Rittig¹⁷⁵ iz Zagreba je naš delegat na Mirovnoj konferenciji.¹⁷⁶ On je jedinstveni delegat među svim delegacijama, delegat – svećenik i u njega gledaju kao u kakvo čudo. Mi hoćemo da imamo narodno svećenstvo, svećenstvo koje voli svoj narod. Mi nemamo ništa protiv crkve, mi ne branimo svećenicima vjerski rad. Ali mi tražimo da oni budu narodni svećenici i da služe narodu.«¹⁷⁷

VIII.

Vjesnik je nekoliko dana prije početka suđenja objavio »optužnicu« pod naslovom »Pisma Stepincu«. To je bila optužnica prije službene, one javnog tužitelja. Izvještavala je javnost da će »uskoro nadbiskup dr. Alojzije Stepinac biti izveden na optuženičku klupu pred Vijeće Vrhovnog suda NRH, gdje će odgovarati prvenstveno kao 'inspirator i glavni organizator ustaško – križarskog terorizma'«. ¹⁷⁸ Optužnica, koju će u ime naroda protiv Stepinca podnijeti javni tužilac J. Blažević, obuhvatit će i period »izdajničkog« rada za vrijeme okupacije. »Od sloma stare Jugoslavije do oslobođenja domovine, djelatnost Stepinca samo je nadopunjavala krvničko orgijanje Pavelića. Od 1941. do 1945. klerofašisti ne samo da su bili glavni oslonac ustaške politike, već su bili duhovno jezgro ustaštva. (...) Svojim 'prekrštavanjem' Srba, Stepinac i dio katoličke crkvene hijerarhije pomogli su ustašama da pokolju stotine hiljada bratskog stanovništva. Dok su razbojničke ustaške horde klale, pljačkale, palile i žarile, Stepinac je stiskao ruku Paveliću, obilazio kasarne i blagoslivljao krvnike hrvatskog naroda. (...) Rasprava protiv Stepinca ustanovit će ono što je već svima poznato, ustanovit će da je upravo preuzvišeni nadbiskup u tako zvanj ustaškoj državi bio čimbenik sa svojom posebnom ulogom. Zajedno s Pavelićem on je

¹⁷⁵ Dr. Svetozar Rittig, prvi predsjednik Komisije za vjerska pitanja pri Vladi NRH (velik dio dopisa adresiran je na Komisiju za vjerske »odnose« ili »poslove«). Osnova na kojoj je Rittig gradio svoju suradnju s partizanima bila je političkog i socijalnog karaktera, ali ne i ideološkog. On je vjerovao u zajednicu Južnih Slavena i bio je zainteresiran za socijalnu pravdu. Njegova lojalnost prema Katoličkoj crkvi nije bila nikada dovedena u pitanje (prema: S. ALEXANDER, *Church*, 68).

¹⁷⁶ Mirovna konferencija održana je u Parizu od 29. srpnja do 15. listopada 1946.

¹⁷⁷ *Borba*, 24. kolovoza 1946.

¹⁷⁸ *Vjesnik*, 30. rujna 1946.

potegnulo mač protiv svih slavni boraca za slobodu i bolju budućnost našeg naroda. (...) U dosadašnjem dijelu procesa protiv Lisaka, Šalića¹⁷⁹ i ostalih otkrivene su činjenice koje Stepinca terete kao rukovodioca svih protunarodnih političkih akcija koje su trebale biti priprema i sastavni dio inostrane intervencije. Iskazi optuženih otkrili su svrhu 'pastirskog pisma', povezanost Kaptola i rukovodstvo Stepinca nad ustaško-križarskim terorističkim organizacijama. (...) Stepinac je konkretno htio da uništi Narodnu Republiku Hrvatsku i Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju i da na vlast dovede zločince. (...) Čitava ta zločinačka družina sa Stepincem na vrhu – u stvari je malobrojna, ali spremna na svaki zločin. (...) Tako je Stepinac htio da se ponovno prolijeva krv, htio je rat, htio je novu invaziju Jugoslavije, iako je znao da bi takva invazija donijela nova razaranja, nove hiljade mrtvih, nove suze, (...). I to je bio još jedan odlučan poraz razbojničke Stepinčeve politike (...). Uskoro će Vijeće Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske strogom ali pravednom osudom i kažnjavanjem svih krivaca za suze i krv naroda, odlučno prekinuti djelo krvave i podle narodne izdaje čije je glavni stan bio na Kaptolu, a glavni kolovodja Stepinac.«¹⁸⁰

IX.

Pravi razlog montiranog procesa protiv nadbiskupa Stepinca bio je u svrhu odcjepljenja Katoličke crkve u Hrvatskoj od Vatikana. Najviši su partijski rukovodioci lamentirali o »narodnim sudovima« i »procesu« Stepincu. O primjedbama na rad »narodnih sudova« i pitanja Katoličke crkve o procesu Stepincu, Bakarić je izdvojio dva razloga: »Prvi je razlog za ovakovo stanje bila stara Jugoslavija, koja je bila tamnica naroda i time stvarala mogućnost za razvijanje i raspirivanje bratoubilačke mržnje između naših naroda. Da nije bilo toga, nitko ne bi uspio da zavede na krivi put toliki broj katoličkih svećenika. Drugi je razlog jedna kolosalna ustaška i prohitlerovska propaganda koja se vršila u svim crkvenim organizacijama i koja je vršena u katoličkoj štampi sa strane odgovornih crkvenih faktora. Ta smišljena propaganda u stvari je bila pripremanje okupacije naše zemlje i pripremanje svih stradanja i patnji koje su pretrpjeli u toku okupacije naši narodi. Proces koji je nedavno održan u Zagrebu rasvijetlio je i ukazao na mnoge stvari koje su važne za prosuđivanje našeg stanovišta prema izvjesnim crkvenim faktorima, i on je u tom smislu donio potrebne odluke. Pitaju nas često puta: što vi hoćete s tom crkvom, hoćete li je uništiti? Mi smo odgovorili: ne, smatramo da bi takva odluka bila glupa, da se ne bi rukovodila nikako pravilno shvaćenim interesima razvoja našeg naroda i narodne države i da bi povrijedila vjerske osjećaje naših naroda. Kažu nam: hoćete li vi da crkvu otrgnete od Pape, hoćete li vi da katoličku crkvu u Hrvatskoj orgnete od utjecaja Rima i Pape? Smatrate li tu vezu crkve s Papom čak zločinom i.t.d.? Mi i na to odgovaramo onako kako smo već više puta formulirali naš stav. Odgovaramo: ne, mi ne kanimo da stvaramo neku novu šizmatičku ili heretičku crkvu. Mi bismo željeli da crkva zadovoljava vjerske potrebe naših

¹⁷⁹ *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, (redigirali i izdali Joža HORVAT i Zdenko ŠTAMBUK), Zagreb, 1946.

¹⁸⁰ *Vjesnik*, 23. rujna 1946.

naroda i da diše njegovim životom. Jedino tražimo i želimo da naši svećenici služe vjerskim potrebama svojih naroda. Ne diramo i ne želimo dirati u pitanja dogmi i crkvenog učenja kao i u pitanja kompetencije Svete Stolice u tim pitanjima. Ponavljam, da jedino želimo da naši svećenici služe vjerskim potrebama svojih naroda i da slušaju svoj narod, njegova politička i općenarodna stremljenja, da budu njegovi sinovi i da u tim političkim i narodnim problemima budu rukovodjeni njegovom mišlju i željom i samo njegovom mišlju i željom. (Dugotrajni aplaus i odobravanje). To se ne protivi i ne može se protiviti nikakvoj vjerskoj dogmi.«¹⁸¹ To je bila sasvim druga priča od one iz 1945., kad je uhićen Stepinac. Jugoslavenske vlasti sa svoje strane objavile su svoju verziju procesa koristeći se u tu svrhu brojnim pamfletima.¹⁸² Nadbiskupu Stepincu, prije nego što je osuđen, nuđena je nagodba za slobodu, na tu nagodbu on nije pristao. Osim osude Katoličke crkve i Stepinca, proces je imao još jednu važnu dimenziju, koja nije javno izrečena na sudu, ali koja je u kasnijim godina imala dalekosežne posljedice i refleksije na cijeli hrvatski narod. Bio je to »proces i protiv hrvatske domovine koja (je), nažalost, bila poistovjećena isključivo s propalim režimom i njegovom političkom težnjom«. ¹⁸³ Nije stoga čudno da je upravo »Stepinac postao simbolom teško i krivo optuženog naroda«. ¹⁸⁴

X.

Komunističko-totalitaristički režim smatrao je da će veći dio problema međusobnih odnosa biti riješen uklanjanjem nadbiskupa Stepinca iz crkvenog i javnog života, osobe koja se izuzetno snažno borila i zalagala za ljudska, narodna i građanska kao i vjernačka prava, koja se energično suprotstavljala rasizmu.¹⁸⁵ Međutim, međunarodna javnost ostala je osupnuta činjenicom da je u Europi jedan svećenik, nadbiskup, osuđen na tako visoku zatvorsku kaznu. Komunistički režim sa svojom »narodnom demokracijom« i »narodnim sudom« mnogo je više izgubio na međunarodnom ugledu nego što je dobio na domaćem, dnevnopolitičkom planu.

»Cilj opravdava sredstva« stara je poslovice koja je u sukobu države i Partije došla do punog izražaja. Javnost je bila svakodnevno pripremana na suđenje nadbiskupu Stepincu. Epiteti kojima su titulirani svećenici, Stepinac i Katolička crkva bili su neutemeljeni, puni mržnje i netolerantnosti: »Propovjedači nacionalne mržnje«, »leglo izdaje«, »organizato-

¹⁸¹ Govor tajnika Narodne fronte dra Vladimira Bakarića – Pitanje Katoličke crkve, (HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310, Opći spisi, br. 200–374. od 15. listopada 1946.).

¹⁸² U ovom je kontekstu vrlo zanimljivo da je jugoslavenski ambasador u Washingtonu, pred članovima Američkog komiteta za pomoć Jugoslaviji, izjavio da je »Stepinac bio podržavao urotu, koja je bila skovana u ratu, a kojoj je bio cilj da se osnuje nova država u katoličkoj srednjoj Europi, a ona bi se sastojala od Hrvatske, Slovenije, Austrije, Mađarske, Slovačke i možda Bavarske na čelu s Ottom von Habsburg« (prema: S. ALEXANDER, *Church*, 117).

¹⁸³ A. BENIGAR, *nav. dj.*, 587.

¹⁸⁴ Stjepan KOŽUL, *Spomenica žrtvama ljubavi zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1992., 14.

¹⁸⁵ »Svaki narod i rasa, kako se odrazuje danas na zemlji, imade pravo na život dostojan čovjeka. Svi ljudi bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili Crnci ili Evropejci, bili omraženi Židovi ili ponosni Arijevci, imaju jednako pravo (...)« (prema: F. ŠANJEK, »Pape i Hrvati u izgradnji jedinstvene kršćanske ekumene«, *Treći program Hrvatskog radija*, Zagreb, 1994., br. 44/19).

ri pokolja«, »korpe pune iskopanih očiju«, »klanje Srba«, »Jasenovac«, »800.000 ubijenih Srba«, »klevetničke i provokatorske biskupske poslanice«, »mučenje i svirepo ubijanje ljudi«, »šverceri«, »čvrsta veza između dijela visokog klera i ustaša«, »pomagači ustaških zločina«, »Kaptol utočište ustaškim zločincima«, itd. Organizirani progon morao je izazvati zdušnu osudu i gnjev kod jednog dijela ateistički orijentiranih građana koji su bili svakodnevno »bombardirani« medijskom propagandom, bez mogućnosti da se upoznaju s argumentima druge strane.¹⁸⁶ Naime, time su potaknuli revolt »većine« društva, građana, protiv Stepinca i Katoličke crkve do maksimuma, tako da ništa osim stroge zatvorske kazne, koja je i najavljivana, nije dolazilo u obzir. Stepinčevim braniteljima saslušanje svjedoka obrane nije u načelu bilo dopušteno.¹⁸⁷ Brzjavi podrške javnom tužiocu i sudstvu stizali su iz čitave ondašnje države, kao i od građana iz pojedinih dijelova Zagreba.

Nova totalitaristička vlast namjeravala je od početka koristiti Stepinca i Katoličku crkvu za svoje političke ciljeve. Određena »tolerancija«, koja je iskazivana prema Stepincu, imala je zadatak da komunističku vlast prema svijetu prikaže u svjetlu vjerske tolerancije, a napose prema Katoličkoj crkvi. U Srbiji je istodobno Stepinac smatran »ratnim zločincem«. Nakon objave Pastirskog pisma vlast je uvidjela da od suradnje koju je ona željela diktirati Stepincu i Crkvi neće biti ništa. Uvelike je pojačala državnu represiju prema slobodi savjesti, vjeri, Crkvi, slobodi izražavanja i političkim slobodama. Naime, komunistički režim osjećao se sigurnim ako su i osobne slobode bile ograničene. Izuzetno važnu ulogu u tom procesu manipulacije javnosti odigrali su, kako je bilo isplanirano u Agitpropu CK KPJ, dnevnicu – zagrebački *Vjesnik* i organ KPJ *Borba*.

¹⁸⁶ Kompletan tisak bio je u rukama KP, dok je vjerski tisak zabranjivan, ili nije izlazio zbog pomanjkanja rotopapira potrebnih za tisak novina ili zbog zapljena cjelokupnih tiskara, odnosno tiskarskih strojeva. Nakon rata, nestao je velik broj vjerskih tiskovina. Ostale su još samo službena dijecezijska glasila. *Službeni vjesnik Nadbiskupije zagrebačke* prestao je izlaziti polovicom 1946. Kratko vrijeme u 1945. izlazio je *Dobri pastir – vjesnik zagrebačkih župa*, a tijekom 1946. vjerski list *Istina*. Kao katolički dvotjednici izlazili su još neko vrijeme *Gore srca*, koje je izdavalo u Pazinu Društvo sv. Mohora za Istru, i *Glas srca* (S. ALEXANDER, *nav. dj.*, 308). Još su izlazili *Glasnik svetišta sv. Antuna*, *Marija Bistrica*, *Glasnik srca Isusova*, *Istina*, *Cecilija*, *Glasnik sv. Ćirila i Metoda*, *Riječ Božja*, *Gospina krunica* (Prema B. PETRANOVIĆ, »Aktivnost rimokatoličkog klera«, 308).

Zanimljivo je izvješće koje je 25. siječnja 1946. (»NADASVE« – Naša draga svetišta) Nadbiskupski dvor dostavio Komisiji za vjerske poslove (Komisija za vjerska pitanja NRH), a tiče se popisa i naklade katoličkih listova koje tiska Narodna tiskara. To su: *Dobri pastir*, tjednik 30.000. primjeraka; *Marija Bistrica*, polumjesečnik, 20.000; *Službeni vjesnik*, polumjesečnik, 1.500; *Glasnik sv. Josipa*, mjesečnik, 20.000; *Glasnik svetišta sv. Antuna*, mjesečnik, 20.000; *Vjesnik Salezijanskog suradništva*, dvomjesečnik, 4.000; *Glasnik sv. Ćirila i Metoda*, mjesečnik, 2.000; *Cecilija*, mjesečnik, 1.500; *Božja riječ*, mjesečnik, 1.600 primjeraka (HDA, Komisija za odnose s vjerskim zajednicama, fond 310. Spisi kabineta ministra, 1946., br. 1–374).

¹⁸⁷ Predsjednik Suda je 7. listopada dopustio obrani svjedočenje 7 od 35 voljnih da svjedoče. Tekst Stepinčeve obrane usporedi u: M. LANDERCY, *Kardinal Stepinac*, 543. Juraj BATELJA, *Sluga Božji Alojzije Stepinac*, 51, donosi druge podatke o broju svjedoka te navodi: »sud je dopustio govoriti samo šestorici od 46 prijavljenih svjedoka u prilog Nadbiskupove nedužnosti«. U bilješci Batelja navodi da je pitao jednog od pisaca optužnice »zašto su odbijeni svjedoci i isključeni brojni dokumenti« i dobio odgovor: »Pa što vi mislite, da se na sudu pojavi nekoliko njih koji bi ponavljali: 'I meni je spasio glavu', 'I meni je spasio glavu!', propao bi sud!« Na prijedlog obrane da se saslušaju svjedoci u prilog optuženome, javni tužilac J. Blažević je izjavio: »Ovi svjedoci ne mogu ništa promijeniti, što se tiče suštine same optužbe. Oni bi mogli navesti samo koju malenkost. Mogli bi možda dokazati da se je Stepinac zauzeo za kojega Židova ili Srbina izoliranog« (prema: A. BENIGAR, *nav. dj.*, 544; *Proces A. Stepincu*, 100–103).

XI.

Najznačajniji procesi, koji su ostavili dubok trag u suvremenoj poslijeratnoj hrvatskoj povijesti do raspada komunističkog poretka, bez sumnje su: proces zagrebačkom nadbiskupu Stepincu 1946., Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967., politička zbivanja na Zagrebačkom sveučilištu (Studentski pokret) 1968. i Hrvatsko proljeće (hrvatski nacionalni – masovni pokret) 1971. U promišljanju nakon takvih presudnih povijesnih događaja uvijek se postavljaju pitanja o tragičnoj strani ponašanja kao što su strijeljanja, vješanja, prijetnje, odmazde, »šikaniranja«, ne samo pojedinaca nego i čitavih obitelji, »skidanje glava« montiranim ili političkim sudskim procesima (farsama),¹⁸⁸ dugotrajne zatvorske kazne, gubici političkih i građanskih prava, zabrane javnog djelovanja dugi niz godina, ostajanje bez zaposlenja ili mogućnosti zaposlenja. Zašto je trebalo da se sve završi tako tragično? »Pravo je svakog čovjeka da živi slobodan, a svakog naroda da ima potpuni suverenitet i ravnopravnost u odnosu na druge narode, u što je uključena i ravnopravnost naroda u očuvanju atributa koji označavaju nacionalno postojanje, privrednu i kulturnu djelatnost.«¹⁸⁹ Zašto su u zemljama »narodne demokracije«,¹⁹⁰ u kojima je jednopartijski komunistički režim na vlasti, a sva vlast i moć koncentrirane u rukama jednog čovjeka (Staljin, Hruščov, Broz, Hodža, Gomulka, Honecker, itd.), sputavane slobode, vršene krvave represije, ne samo prema opoziciji nego i nad vlastitim članstvom (Sibir, Goli otok)? Uvijek u suprotnosti s osnovnim načelima demokracije Zapada. S kojim pravom i u ime koga su to činili hrvatski komunisti, kojih je bilo vrlo mali broj prema broju stanovnika Hrvatske. Potkraj 1948. godine Hrvatska je imala 3,777.858 stanovnika,¹⁹¹ a članovi KPH u ukupnom broju stanovnika bili su zastupljeni s 2,4%. Za ranije godine (1945. – 1947.) ne postoje statistički podaci o broju stanovnika Hrvatske, ali postoje o broju članova Partije, a njihov postotak udjela mnogo je manji, oko 1,5 do 1,8%. U usporedbi s brojem stanovnika bivše Jugoslavije, broj članova Partije nije vrijedan spomena. KPJ na čelu s J. Brozom, zadojena »boljševizmom« po uzoru na Staljina u Sovjetskom Savezu, donijela je »svoje zakone«, »prigrabila« vlast i represivnim metodama, nehumano, na najsuroviji način, obračunavala s neistomišljenicima odnosno opozicijom. U tim situacijama uvijek se postavljaju pitanja: Zašto se to dogodilo nama? Je li se moralo dogoditi? Je li se moglo izbjeći? Tko je kriv? Itd. Na Prvom kongresu povjesničara Hrvatske u sekciji »Crkva i društvo II« (moderator Franjo Šanjek), bilo je postavljeno pitanje: Je li Stepinac morao biti osuđen, odnosno bi li bio osuđen da je pristao na kompromis s Komunističkom partijom, odnosno J. Brozom? Što bi bilo da je Stepinac pro-

¹⁸⁸ U vezi s montiranim procesima protiv katoličkog svećenstva u Hrvatskoj zanimljiva je tvrdnja msgr. Rittiga iz 1948. godine, da Katolička crkva u Hrvatskoj nije bila progonjena. Za tu bi se izjavu, koja nije proslavila tog inače uglednog katoličkog svećenika i učenjaka, moglo reći da je zapravo bila »tehnički točna«. Naime, država je tvrdila da ona ne progona Crkvu kao instituciju, nego samo pojedince, konkretno svećenike, zbog kriminalnih djela.

¹⁸⁹ B. JANDRIĆ, »Pogledi na Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«, *PP* 18/1999., Zagreb 328.

¹⁹⁰ Termin »narodna demokracija«, upotrijebljen prvi put u SSSR-u u vrijeme formiranja Ujedinjenih naroda, bio je za Zapad prihvatljiviji od »diktature proleterijata«.

¹⁹¹ *Statistički podaci organizacija Saveza komunista NR Hrvatske za 1959. godinu*, Zagreb, 1960., 4.

glasio Hrvatsku nacionalnu crkvu? Kakav bi položaj Katolička crkva imala u Hrvatskoj da je Sveta Stolica pristala na Brozov prijedlog da se Stepinac smijeni i »povuče« u Vatikan? Bi li status Katoličke crkve bio promijenjen, bolji, da je Stepinac »otišao na liječenje« u inozemstvo? Ili što bi se dogodilo da je prilikom Bakarićeva posjeta (1947.) Stepincu u Lepoglavu Stepinac prihvatio već unaprijed napisani utok kojim od Broza traži pomilovanje?¹⁹² Iako je napisano puno stranica, relevantni odgovori na ta pitanja nisu mogući. Neki »ispravci« ipak su učinjeni. Povijesni događaj, sudski proces protiv nadbiskupa A. Stepinca, dobio je znanstvenu interpretaciju i odgovor: »Srećom, za slučajeve Stepinca i Šalića te kruga ljudi oko njih postoje očiti dokazi o namještenoj igri UDB-e, no, na žalost, za slučajeve mnogih drugih svećenika takvi dokazi ne postoje. Međutim, kao posredni dokaz o namještalcima UDB-e, koje su završile mnogim osudama svećenika, može poslužiti činjenica da se u njenim elaboratima o banditizmu iz 60-ih godina rijetko koji svećenik uopće spominje, a još manje se netko od njih proglašava pripadnikom neke od križarskih skupina.«¹⁹³

Od samog je početka bila »javna«, ali i stroga državna tajna, tabu tema, u komunističkom režimu, da se vlast često i obilato »koristila podmetanjem dokaza i provokacijama, koristeći institucionalizirano nasilje, koje je rezultiralo javnim sramoćenjem, optužbama te dugogodišnjim zatvorskim kaznama i likvidacijama svećenika, potičući ili tolerirajući i ubojstva te napade na njih.«¹⁹⁴

Komunistički je režim, s namjerom da uništi katoličku vjeru i Crkvu, »oduzeo silom i bespravno mnogo crkvenih zgrada i ostalih dobra, što je bilo uglavnom u službi naroda; škole, bolnice, tiskare, stanove. Crkva je bila jednostavno pokradena i krađa ostaje uvijek krađa.«¹⁹⁵

Pastirsko pismo bilo je vapaj »Crkve koja je vidjela da se slomilo nesretno savezništvo dijela hrvatskog naroda s nacizmom, koji je smatran bezbožnim, te da nastupa drugo vrijeme, koje baš sve revalorizira. Crkva je tada viknula neke temeljne istine: da narod ima pravo na državu, da vjera ima pravo na slobodu i da se bojimo da će nas ateizam, također s protuhrvatskim elementima, uništiti. To je (...) kao prosvjed protiv vlasti, tu je nadbiskup Alojzije Stepinac bio žrtva.«¹⁹⁶ Pastirsko pismo bilo je samo povod, koji je Komunistička partija jedva dočekala da bi se riješila najopasnijeg protivnika u izgradnji ateističkog društva.

No prisjetimo se završne riječi pred Vrhovnim sudom Narodne Republike Hrvatske koje je Stepinac izgovorio: »Makar se publika smijala, na sve insinacije i optužbe gospodina tužitelja i gospodina advokata s desne strane, izjavljujem pred Bogom, narodom, diplomatskim zborom, ukoliko se ovdje nalazi, pred predstavnicima strane štampe i pred pu-

¹⁹² Kao što se moglo i očekivati, nadbiskup je to »najodlučnije odbio«. Dapače, istaknuo je da se Titu pošalje njegova izjava u kojoj je tražio »reviziju procesa, ne pred komunističkim, nego pred neovisnim sudištem« (prema: A. BENIGAR, *nav. dj.*, 592; M. LANDERCY, *Kardinal Stepinac*, 216).

¹⁹³ Z. RADELIĆ, *nav. dj.*, 596.

¹⁹⁴ *Isto.*

¹⁹⁵ Milan SIMČIĆ, »Papa u Hrvatskoj, Ponovni Papin posjet«, *Vijenac*, Zagreb, 24. rujna 1998.

¹⁹⁶ Živko KUSTIĆ, »Porečka izjava HBK najvažniji je crkveni dokument od Stepinčeva pisma 1945. godine«, Zagreb, 2000., *Globus*, br. 512/31.

blikom, da sam potpuno nevin, a povijest će pravo ocijeniti sav moj rad.«¹⁹⁷ Vrijeme i povijest ocijenili su rad zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca.¹⁹⁸

ZAKLJUČAK

Po mišljenju tadašnjeg partijsko-državnog rukovodstva, srž problema u odnosima KPJ i Katoličke crkve u Hrvatskoj bila je u tome što je Crkva sebe smatrala (iz pozicija koje je imala otprije) ravnopravnim političkim čimbenikom (partnerom) novoj vlasti. Komunisti su osvojili vlast i nisu je željeli dijeliti ni s kime. Zbog svoje ateističke ideologije i zbog nastojanja da iz društvenog života istisne Katoličku crkvu kao mogućeg političkog protivnika, budući da je nije mogla politički instrumentalizirati, komunistička vlast željela je marginalizirati i diskriminirati Crkvu tjerajući je u »sakristije« ili svojevrsnu »samostansku« izolaciju. Kulminacija nezadovoljstva Katoličke crkve novom vlašću bila je sadržana u Pastirskom pismu. Ono je bilo samo povod, ali ne i glavni razlog sukoba. Glavni razlog bilo je protivljenje osnivanju nacionalne Crkve, odnosno odcjepljenje od Svete Stolicе. Stoga je državno-partijski vrh Jugoslavije i Hrvatske »shvatio« Pastirsko pismo kao opravdavanje za radnje koje je Crkva »učinila« tijekom ratnih godina. Suradnja s novom vlašću svakim danom bila je sve slabija, a »pomirenja« nove vlasti, tj. komunističkog klera nije bilo na vidiku. Izrečene kazne svećenstvu izazvale su veliko protivljenje na Zapadu, posebno među katolicima. Jugoslavenske su vlasti na sve načine pokušale, ali dosta neuvjerljivo, objaviti svoju verziju montiranog procesa Stepincu, koristeći se u tu svrhu brojnim pamfletima. Vrlo žestoki pritisci na svećenstvo ojačali su poziciju Crkve u Hrvatskoj. Međutim, partijski represivni aparat bio je pokrenut i više se nije mogao zaustaviti. Sve se stavlja na teret Stepincu, kleru i Katoličkoj crkvi. Okrivljuju se i za radnje, postupke i djela koja su neargumentirana i izvan razuma. Javnost je preko direktiva Agitpropa bila temeljito pripremana i do maksimuma revoltirana na crkvenu hijerarhiju i zagrebačkoga nadbiskupa Stepinca, koji je proglašen krivim i prije započetog kaznenog postupka. Sam tijek suđenja i ponašanje javnog tužitelja i »narodnog suda« prema obrani bili su zapravo obračun nove vlasti s antikomunistima i Katoličkom crkvom kao uporištem opozicije. Taj montirani proces bio je najpoznatiji proces kod nas.

Proces protiv nadbiskupa Stepinca imao je dalekosežnije posljedice nego što je to možda komunističko/totalitarska vlast predviđala. Suđenje je postalo simboličan čin koji je odredio narav odnosa između Vatikana i Jugoslavije u godinama koje su dolazile. Sputavana Katolička crkva i nadbiskup Stepinac, osuđen na dugogodišnju robiju, postali su veliki problem za novu vlast.

¹⁹⁷ L. ZNIDARŠIĆ, *nav. dj.*, 95/96.

¹⁹⁸ Sabor Republike Hrvatske dana 14. veljače 1992. godine donio je »Deklaraciju o osudi političkog procesa i presude kardinalu dr. Alojziju Stepincu«, a 30. travnja 1992. poništio je presudu Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske od 11. listopada 1946. u procesu protiv zagrebačkog nadbiskupa A. Stepinca.

Summary

*PRESS OF THE COMMUNIST AUTHORITIES IN CROATIA DURING
THE PREPARATION OF THE TRIAL AGAINST ARCHBISHOP STEPINAC*

According to the opinion of the Communist Party (KPJ) and the authorities the essence of the problem within the relations between KPJ and the Catholic Church in Croatia was the fact that the Church consider itself as an equal political factor in the state (as it was before the WW II). On the other hand communists who took the power in Yugoslavia did not want to share it. Because of its atheistic ideology KPJ tried to marginalize the role of the Catholic Church in the social life of Croatia. The culmination of the Church's dissatisfaction with the situation could be read in the pastoral letter of archbishop Stepinac. Soon the letter became a motive for the communist reaction, because the Party wanted to establish »a national Church« independent of the Holy See and Stepinac – naturally – did not want this. Moreover, the communist leadership understood pastoral letter of Stepinac as an apology of all the actions that happened during the war years. At the same time, all the effects of NDH were publicly blamed, and relations between the Church and the new government were every day weaker. The trials and verdicts against the clergy in Croatia caused condemnation of such a regime on the West. On the other hand, the communist authorities tried to present their version of these trials but it had little impact on the public opinion of the West.

When once started the repressive »machinery« of the Party was already in function and no one could stop it anymore. All the blame and guilt were put on the shoulders of Stepinac and the Catholic Church – he was found guilty for some actions that simply could not be in his department. Simultaneously, Agitprop prepared the public and the entire public opinion was on the side of the Party. Therefore, no one could expect that after the trial Stepinac can be released. However, the communist authorities did not expect all the results of this trial because it symbolically represented the nature of the relationship between Vatican and Yugoslavia henceforth. Namely, repression of the Church activities and the unjust verdict against archbishop Stepinac became great problems of the new communist authorities.